

TARTU ÜLIKOOL
Sotsiaalteaduste valdkond
Ühiskonnateaduste instituut
Ühiskonna ja infoprotsesside analüüsi õppekava

Laura Annast

Kelmused Eesti meediapildis: perioodidel 2010-2013 ning 2019-2022
Delfis ilmunud artiklite analüüs

Magistritöö

Juhendaja: Kristjan Kikerpill, PhD

TARTU 2023

SISUKORD

SISSEJUHATUS	3
1. TEOREETILISED LÄHTEKOHAD.....	6
1.1. Kuritegevus ja meedia	6
1.2. Kelmuse kontseptsioon	8
1.2.1. Kelmuse mõiste ja toimepanemise protsess.....	8
1.2.2. Kelmus kui kommunikatsiooniakt	10
1.2.3. Kelmuse osapooled	13
1.2.4. Ülevaade levivatest kelmuse tüüpidest ja kelmuste toimepanemiseks kasutatud kanalitest	18
2. UURIMUSE EESMÄRK JA UURIMISKÜSIMUSED.....	21
3. TÖÖ VALIM JA METOODIKA.....	22
3.1. Valim ja andmete kogumine	22
3.2. Analüüsimeetodid.....	25
3.3. Kasutatud kategooriad ja koodid.....	28
3.3.1. Kelmuse tüüp	28
3.3.2. Kommunikatsioonistrateegia	30
3.3.3. Suhtluskanalid.....	31
3.3.4. Kelmi ja ohvri profiil	33
4. TULEMUSED	34
4.1. Kelmuste peamised tüübid	34
4.2. Kelmustes kasutatud kommunikatsioonistrateegiad	44
4.3. Kelmustes kasutatud peamised suhtluskanalid	46
4.4. Kelmi ja ohvri profiil.....	50
5. DISKUSSIOON	54
KOKKUVÕTE	60
SUMMARY	62
KASUTATUD ALLIKAD	64
LISAD.....	79
LISA 1. Näide kodeerimisprotsessist.....	79

SISSEJUHATUS

“Tallinnas jäi 72-aastane naine ilma 37 400 eurost” (Vasli, 2020c), “Arst võttis sadu tuhandeid kroone ja jättis töö tegemata” (Ibrus, 2011), “Vanamemm jäi jõuludeks koduta” (Filippov, 2012) – need on vaid mõned ajakirjanduses ilmunud pealkirjadest, milles kõneldakse Eestit ja eestlasi tabanud kelmustest. 2023. aasta esimese kolme kuu jooksul on Eesti inimesed kelmidele kaotanud üle 1,5 miljoni euro (Lichtfeldt, 2023b). Aastal 2020 nõudis investeerimiskelmuste laine Eestis ühe inimelu, kuna pettuse ohvri võlg muutus ülematuks ja inimene sooritas seetõttu enesetapu (Investeerimiskelmus lõppes enesetapuga, 2021).

Pettused ja kelmused pole ühiskonnas uued nähtused – inimesed on leidnud viise teiste petmiseks omakasu eesmärgil juba sellest ajast, kui on olnud midagi kelleltki välja petta (Button & Cross, 2017a: 6). Kelmuse ohvriks võivad langeda nii avaliku sektori asutused, eraettevõtted kui ka üksikindiviidid, kuigi viimaste puhul ei pruugita kelmust nii tõsiselt võtta kui muudel juhtudel (Dove, 2021). Suureks probleemiks on kelmuse kui kuritegevuse liigi alaraporteeritus, mis võib kaasa tuua probleemi pisendamise, sest kuritegevuse ennetamise strateegiates jäävad sageli tähelepanuta just vähem raporteeritud kuriteod (Taylor, 2002). Vähesel raporteerimisel võib olla mitmeid põhjuseid, alustades sellest, et ohver ei tea, et teda on petetud või rahaline kahju on olnud väike, lõpetades sellega, et ohver tunneb häbi ja süüd, et on pettuse löksu langenud, kusjuures halvaks panu ja ohvrisüüdistamine võib tulla nii sõpradelt, perekonnalt kui meediast (Button jt, 2009). Vähene raporteeritus viitab, et kelmuste tegelikku ulatust ühiskonnas on keeruline määratleda, ulatuse mittetundmine võib omakorda olla osaks kelmustega kaasnevast mõistmatusest. Üks võimalikke viise kelmuste kohta info saamiseks on meedia.

Inimesed vormivad oma uskumusi ja arusaamu seoses kuritegevusega erinevate kanalite abil: nii otseselt vaadeldes või kogedes kui ka kaudsete kanalite, sh televisiooni ja interneti, abil (Mastrorocco & Minale, 2018). Varasemast rohkem saavad inimesed lähemalt tundma õppida kuritegevust meedia abil konstrueeritud reaalsuse kaudu (Surette, 2011: 24). Meedias kuvatu võib näiliselt olla üsna lähedal tegelikkusele, tuues inimesed, küll vahendatult, lähemale kuritegevuse ja õigusemõistmise kogemusele (Surette, 2011: 24). Garland (2000) on väitnud, et meedia maalitud pilt kuritegevusest muutub paljude meediatarbivate jaoks tajutavaks reaalsuseks, mõjutades seega kaudselt ka arenenud riikide kriminaalpoliitikat. Ajakirjanikud valivad hoolikalt ja teadlikult,

millised kuriteod on uudisväärtuslikumad ja atraktiivsemad ning see võib luua moonutatud pildi tegelikkusest (Surette, 2011: 207). Button ja Cross (2017a: 1-2) toovad välja, et pettused ja kelmused on kuritegevuse kajastamisel meedias varju jäänud, sest neid pole peetud piisavalt prioriteetseks, mis on omakorda tekitanud inimestes ebatäpsed arusaamad konkreetsest kuriteo liigist, levimisest ja mõjust.

Kuna kuritegevuse olemuse tajumisel on meedial suur roll (Sacco, 1995), otsustasin Eestis toime pandud kelmuste meediakajastuste paremaks mõistmiseks ning võimalike muutuste kaardistamiseks analüüsida aastatel 2010-2013 ja 2019-2022 avaldatud uudislugusid, võrdlemaks kahte erinevat ajaperioodi ning kaardistamaks, kas ja kuidas on muutunud kelmuste kajastamine meedias kahe perioodi lõikes. Kelmuste meediakajastuste uurimiseks tutvusin eelnevalt mainitud perioodidel Delfi portaalis ilmunud artiklitega, milles esines märksõna “kelmus” (N=1026). Vahemikus 2010-2013 ilmus artikleid 529, 2019-2022 aastal 497. Andmete analüüsimiseks kasutasin standardiseeritud kontentanalüüsi (Kalmus, 2015).

Kelmusi on Eestis varasemalt uuritud eelkõige juriidilisest aspektist, vaadeldud on teiste hulgas tarbijapettusi (Truumees, 2022), COVID-19 mõju kuritegevusele (Ššelina, 2022) ja puudutatud erinevaid kelmuse kuriteokoosseisu tahke (Leppik, 2018). Kelmuste uurimisega on Eestis tegelenud ka Kikerpill ja Siibak, kes on vaadelnud muuhulgas COVID-19 kui sotsiaalse konteksti mõju just tehnoloogia vahendusel toimuvatele petuskeemidele (2021), analüüsid välismeedias ilmunud artikleid kelmuste kohta. Kelmuste meediakajastuse analüüsimiseks kasutasin osaliselt Kikerpilli ja Siibaku (2021) artiklis pakutud kodeerimisjuhendit, mida arendasin ja täiendasin vastavalt käesolevale tööle.

Esmakordselt Eestis kelmuste kohta käivaid meediakajastusi uuriv magistr töö võimaldab suure analüüsitava andmehulga abil näha tervikpilti ja leida ning kaardistada seoseid kelmuste kajastuste vahel, millest võib kasu olla kelmuste muustrite tuvastamisel, ära tundmisel ja ennetamisel. Lisaks on töö Eesti põhine ja võimaldab tähelepanu juhtida just lokaalsetele murekohtadele, püüdes tabada siinset sotsiaalset ruumi, milles kelmused aset leiavad. Käesolevas magistr töö uurin, milline on kelmusi puudutav meediakajastus perioodidel 2010-2013 ning 2019-2022 Delfis avaldatud artiklite põhjal ning millised võimalikud tegurid võivad meediakajastusi mõjutada.

Magistritöö koosneb viiest osast. Esimeses osas annan ülevaate meedia funktsioonist kuritegevuse kajastamisel, lisaks avan kelmuste ja pettustega seonduvat teoreetilist tausta, selgitades mõisteid, tutvustades levinumaid petuskeeme. Teises osas esitan uurimisküsimused. Töö kolmandas osas tutvustan empiirilise uurimuse metodoloogiat ja valimit ning selgitan andmete analüüsimise protsessi. Töö neljandas osas analüüsin saadud tulemusi. Viimane osa on diskussioon, kus arutlen saadud tulemuste üle, sidudes neid teemakohase kirjandusega.

1. TEOREETILISED LÄHTEKOHAD

1.1. Kuritegevus ja meedia

Järgnevas peatükis teen ülevaade meedia mõjust ühiskonnale ja inimestele ning kuritegevuse kajastamisest meedias.

Massimeedia, sh ajakirjandus, on tänapäeva ühiskonna lahutamatu osa (Gorvett, 2020). Meedia mõjutab ja suunab ühiskondlikke diskursusi pea kõigis valdkondades, alustades tervishoiust, lõpetades immigratsiooniga (Gorvett, 2020). Lisaks on meedial tõendatud mõju ka inimeste vaimsele tervisele ja üldisele maailma tajumisele (Gorvett, 2020). Meedial on oluline roll avaliku arutelu konstrueerimisel, mõjutades arusaamu kuritegevusest ja õigusemõistmisest (Baranauskas & Drakulich, 2018) – inimesed hindavad kuritegude tähtsust sageli selle järgi, kui palju see on meedias kajastust saanud (Surette, 2011: 189). 2017. aastal viidi läbi uuring, mille eesmärk oli mõõta meedia mõju avalikkusele (King jt, 2017). Uuringust selgus, et see, mis teemasid eelneval päeval uudislugudes kajastati, suurendas avalikku diskussiooni sotsiaalmeedias neil konkreetsetel teemadel suisa 20% (King jt, 2017).

Kui uurida inimestelt, kust nad saavad infot kuritegevuse kohta, on vastuseks üldjuhul meedia, seega on just meedia kuritegevuse kui reaalsuse peamiseks vahendajaks (Surette, 2011: 25). Uudismeedia edastab päevakajalist infot teemade suhtelise tähtsuse järjekorras: loeb uudise paigutus, pikkus, vahel isegi looga seotud sotsiaalmeedia postituste arv (McCombs & Valenzuela, 2021). Uudiste tarbijad loovad selle põhjal oma reaalsuse, otsustades meedia põhjal, mis on oluline ja mis mitte (McCombs & Valenzuela, 2021). Küll aga kujundavad meediasisu pigem majanduslikud ja turunduslikud kaalutlused, mistõttu ei ole rõhk niivõrd traditsioonilistel ajakirjanduslikel uudisväärtuste kriteeriumitel (Beale, 2006). Krimiuudised on oma uudisväärtuslikkuse osas kasumlikud ja see omakorda loob olukorra, kus kuritegevusest võidakse luua ebarealistlik pilt – ajakirjanikud filtreerivad välja intrigeerivamad ja unikaalsemad lood (Surette, 2011: 27). Sageli ei vasta meedias kajastatud kuriteod statistikale, mis loob lugejaile moonutatud pildi tegelikust olukorrast (Martin, 2019: 20).

Vaatamata kaasaja tehnoloogilistele võimalustele ja sotsiaalmeedia rollile uudisloomes, pärinevad krimiuudised enamjaolt siiski politsei edastatud teadetel (Surette, 2011: 19). Kuna lood on

olemuselt sageli populaarsed, aitavad need uudisteportaalidel oma rutiinseid ülesandeid täita, sest infot saab väikse kuluga koguda (Surette, 2011: 19). Krimilood on kuluefektiivsed ja köidavad lugejate tähelepanu (Beale, 2006). Krimi uudistes teavitatakse inimesi üldiselt sündmustest, mis on pigem haruldased ja kauged, olgu nendeks suurejoonelised kohtuprotsessid või erakordsed kuriteod (Surette, 2011: 16).

Kajastuste intrigeerivuse ja tõsielulisuse tõttu sobib kuritegevus hästi info- ja meelelahutuse (ingl k *infotainment*) kategooriasse, sisaldades nii meelelahutust kui ka infot elulistest sündmustest (Surette, 2011: 19). Otto ja Surette (2002) täpsustavad, et kui varasemalt võis telesaateid meelelahutuse ja uudiste osas paremini eristada, on tänapäeval piirid hägustunud ning raskem on öelda, mis on tõde ja mis väljamõeldis. Üks olulisi põhjuseid on ka nn kollane meedia, kes kajastab palju reaalseid juhtumeid (Surette, 2011: 22). Just uudisteajakirjades ja veebiportaalides, sh kollases meedias, on võimalik otseste ajaliste piiranguteta (nagu on televisiooni puhul) kajastada veel põhjalikumalt erinevaid lugusid kuritegudest, kaldudes informatsiooni jagamisest meelelahutuse suunas (Surette, 2011: 22).

Paraku on meedia kui abivahend kuritegevuse vähendamiseks osutunud keeruliseks ootamatute ja kahjulike asjaolude tõttu (Surette, 2011: 178). Peamine raskus on vajadus tõstatada muret kuritegevuse ja selle tagajärgede kohta sihtgrupis, kuid ilma, et see avaldaks negatiivseid mõjusid kuritegevushirmu kasvamisele (Surette, 2011: 178). Beale (2006) toob USA näitel välja, et vaatamata sellele, et kuritegevuse tase on alates 1990ndatest aastatest pidevalt langenud, on meedia huvi kuritegevuse kajastamise osas vastupidiselt statistikale tõusnud. Beale tõi näite 2000ndate algusest, kui meediakajastuste rohkuse tõttu pidasid paljud inimesed kuritegevust riigi üheks suurimaks ja tõsisemaks probleemiks – suurenenud avaliku sekkumise järel karmistati karistusi, mis tõi omakorda kaasa enneolematu vangistamislaine (Beale, 2006).

Nagu eespool kirjeldatud, leiavad kuriteod atraktiivse teemana sageli meedias kajastust, küll aga leiavad Button ja Cross (2017a: 1-2), et pettusega seotud kuritegusid on laiaulatuslikult ignoreeritud ja välja jäetud peavoolu kuritegevuse aruandlusest. Pettused ei ole olnud prioriteet poliitikaagentuuride jaoks juba pikemat aega (Button jt, 2015). See on omakorda toonud kaasa ebatäpsed arusaamad ja meetmed seoses kelmuste levimuse ja mõjuga, samuti vahendite puudumisega väidetavate kurjategijate uurimiseks ja nende vastutusele võtmiseks (Button & Cross

2017a: 1-2). Meedial on väga oluline roll kelmuste vähendamisel (Titus jt, 1995). On leitud, et kui potentsiaalne ohver on ühest või teisest kelmuse tüübist enne kuulnud, langeb ta vähem tõenäoliselt kelmuse ohvriks (Titus jt, 1995).

1.2. Kelmuse kontseptsioon

Peatükis 1.1. esitatu näitab, et meediakajastus mõjutab inimeste arvamusi kuritegevusest, sh tegelikkust moonutades, ning kelmuse kui kuriteoliigi meediakajastust on siiani uuritud vähe. Sellest lähtudes annan järgnevas osas ülevaate kelmustele omastest tunnustest, mis kõnealust kuriteoliiki ja selle erinevaid esinemistüüpe määratleda aitavad. Ühtlasi on järgnevas osas kirjeldatud tegureid, mis meediatarbivate arvamusi ja suhtumist kelmustesse mõjutada võivad.

1.2.1. Kelmuse mõiste ja toimepanemise protsess

Kelmus on teisele isikule varalise kahju tekitamine, luues tegelikest asjaoludest teadvalt ebaõige ettekujutus varalise kasu saamise eesmärgil (Karistusseadustik § 209). Kelmi eesmärk on pettusega raha või vara ära võtmine, luues illusiooni millestki, mida tegelikult ei eksisteeri (Petuskeemid: kuidas end kaitsta?, i.a). Tüüpiliste kelmuste korral esitatakse valeväiteid isiku või tema omaduste kohta, näiteks esinedes teise isikuna või luues väär ettekujutus endast kui spetsialistist, omistades endale kellegi teise omadused (Kairjak, Sootak, 2012: 140-141). Lisaks võidakse esitada valeväiteid mõne eseme või selle omaduste kohta (Kairjak, Sootak, 2012: 140-141). Mõningatel juhtudel võidakse valetada seoses sündmusega (näiteks olematu haigestumine või ettevõtte väidetav pankrot) või luuakse väär ettekujutus tehtud tööst (Kairjak, Sootak, 2012: 140-141).

Tähtis on märkida, et ajakirjanduses kasutatakse sõnu "kelm" ja "kelmus" tihti laiemas tähenduses, kui need on defineeritud Karistusseadustikus – kelmus hõlmab laia valikut käitumisviise, mis on pettusega seotud ning mille eesmärk on saada kasu (Button jt, 2009). Magistritöös kasutan samuti

mõistet kontekstis, kus isik(ud) ei pruugi olla kelmuse paragrahvi järgi kohtus süüdi mõistetud, vaid tegu oli üldise petuskeemiga, kus kelm võib, aga ei pruugi olla tabatud ja karistatud.

Kelmuste toimepanemise protsessis kasutatakse erinevaid tehnikaid, mida põhijoontes võib jagada neljaks: ohvrite valimise tehnikad, toimepanemise strateegiad, avastamise/tabamise vältimise strateegiad ning kasumi kindlustamine (Button jt, 2009). Sobilike ohvrite välja valimine on oluline komponent kelmuse toimepanemisel (Button & Cross, 2017a: 53). Näiteks eraisikutele suunatud pettuste puhul on relevantne, et potentsiaalsel ohvril oleks raha või vara (Button & Cross, 2017a: 53). Leidmaks kriteeriumitele vastavaid ohvreid, võidakse kasutada nii sotsiaalmeediat, veebilehti, e-posti, telefoni kui muid vahendeid – nimekirjad inimeste kontaktidega võidakse saada nii massturunduse, võltsloteriide, firmade kodulehtede kui teiste kanalite kaudu, kusjuures kelmidel võivad olla ka nimekirjad varasemalt kelmuste ohvriteks langenud inimestest, mida teistele kelmidele müüakse või kelmidega omavahel vahetatakse (Button & Cross, 2017a: 65). Kelmuse toimepanemise strateegiate valik on mitmekesine, lisaks on olulised kelmi isikuomadused, leidmaks ohvreid, kellega usalduslikke suhteid luua (Button & Cross, 2017a: 86). Lähemalt kelmuste toimepanemise strateegiatest ja kanalitest, sh mõjutamisvõtetest, saab lugeda alapeatükist 1.2.2.

Lisaks sobiva ohvri leidmisele ja kelmuse toimepanemise strateegia väljatöötamisele tuleb kelmil leida viis, kuidas vältida vahele jäämist ja kuidas märkamatuks kasutada kelmuse teel välja petatud raha või vara (Button & Cross, 2017a: 84). Button ja Cross toovad välja valiku strateegiad, mille abil kelmuse avastamist ja raporteerimist ning kuidas kelmid ise vahelejäämist vältida püüavad:

- geograafilise asukoha vahetamine;
- valitakse riike ja asukohti, kus regulatsioonid kelmuste tabamise osas on nõrgemad ja politseil on konkreetsete kuritegude osas väiksem huvi või on ette nähtud kergemad karistused;
- alaraporteerituse ära kasutamine ohvri häbistamise või väikese kahjuga seoses (alaraporteeritusest saab lähemalt lugeda alapeatükist 1.2.3) (2017a: 84-85).

Nii vahelejäämise vältimiseks kui kasumi kindlustamiseks kasutatakse sageli tumeveebi, kus tehakse erinevaid tehinguid nii ohvrite kontaktide müümiseks kui muudeks illegaalseteks tegevusteks (Button & Cross, 2017a: 85).

1.2.2. Kelmus kui kommunikatsiooniakt

Kelmus põhineb oma olemuselt kommunikatsioonil: kuriteo toimepanek toimub osapoolte vahelise suhtluse teel, kus kelm, kasutades erinevaid suhtluskanaleid, püüab ohvriga verbaalselt manipuleerida (Kikerpill, 2021). Kikerpill ja Siibak (2021) on liigitanud petuskeemide kommunikatsioonistrateegiad põhijoontes kaheks: kasusaamisega meelitamine ja kahjukannatamisega ähvardamine. Kui kasusaamisega meelitamine võimaldab ohvri seada n-ö abivajaja rolli, siis kahjukannatamisega ähvardades antakse üldjuhul valida halva ja veel halvema vahel (Kikerpill ja Siibak, 2021). Kasusaamisega meelitamist, mida Kikerpill (2021) nimetab ka “hea samariitlase” (ingl k *Good Samaritan*) strateegiaks, kasutatakse juhtudel, kui kelm püüab vastata väljamõeldud pakkumisega tekkinud nõudlusele – potentsiaalsele ohvrile lubatakse midagi, mida kelmuse sihtmärk võiks juba otsida või mille saamisest võib ta olla huvitatud (Kikerpill, 2021). Kahjukandmisega ähvardamine (ingl k *Shock and Awe*) on seevastu kiireloomuline ja rõhub hirmule, kuna potentsiaalset ohvrit ähvardatakse tema jaoks olulise asja või inimese kaotamisega (Kikerpill, 2021).

2019. aastal avaldatud uuringus, kus uuriti tundlike andmete välja petmise eesmärgil saadetud e-kirju, leiti, et osalejad langesid tõenäolisemalt petuskeemide ohvriks, kui 1) kirja vormistus oli korrektne, 2) kiri pärines pealtnäha usaldusväärsest allikast, 3) kirja sisu oli ajakohane ning 4) kirjad, mis mängisid emotsioonidele nagu hirm või kiireloomulisus, peeti tõenäolisemalt veenvateks (Polage & Williams, 2019). Teisisõnu, e-kirjad, mis ähvardasid potentsiaalse kaotusega tundusid usaldusväärsemad kui kirjad, kus meelitati potentsiaalse kasuga (Polage & Williams, 2019). Kuigi Polage ja Williams (2019) märkisid, et ähvardavad kirjad tõstavad teatud määral usaldusväärset, on jõutud järeldusele, et mõju võib olla ka vastupidine – on leitud, et näiteks ähvardava tooniga kirju on inimestel kergem kelmuse alla liigitada (Hills & McAlaney, 2020). Kikerpill (2021) toob ühe võimaliku järeldusena välja, et kui ähvardava tooniga kirju tuvastavad inimesed tõenäolisemalt petuskeemina, siis kelmi eesmärk on ohver panna sooritama

toiminguid või tegusid, mis talle kasu toovad. Kelmi eesmärk on täitmata, kui ohver tuvastab kelmuse juba varajases staadiumis (Kikerpill, 2021). Oluline on ka ajaline komponent, sest just “kiirustamine on mõeldud manipuleerimaks inimesega, et ta ilmajäämise hirmus kaotaks valvsuse ja langeks kergemini kelmi lõksu” (Jõgisoo jt, i.a). Kusjuures inimesed peavad end ise üldiselt headeks manipulatsioonirünnete äratundjateks (Hobel jt, 2015).

Üks eeldustest, et ohver petuskeemi ära tunneks, on teadmised erinevatest veenmistehnikatest (Kikerpill, 2021). Ameerika psühholoogiaprofessor Robert B. Cialdini, kes on pikalt uurinud sotsiaalset mõjutamist (Cialdini, 2009), on inimeste hõlpsamaks veenmiseks kasutatud taktikatest välja pakkunud kuus mõjutamistehnikat, mis on välja toodud järgnevas loetelus.

- Vastastikkuse põhimõte, mis viitab sellele, et inimesed on altimad täitma korraldusi/sooritama teise poole poolt soovitud tegusid, kui tunnevad, et on vastaspoolele teene võlgu – kui keegi teeb sünnipäevaks kingituse, tekib “võlg” ja tehakse kingitus vastu, sama näiteks kutsega mõnele sünnipäevale (19);
- pühendumuse ja järjepidevuse põhimõte viitab inimese soovile olla kooskõlas oma varasemate, juba tehtud tegude ja oelduga – näiteks vedades kihla hobuste võiduajamisel ja pannes panused ühele kindlale hobusele, kasvab kihlavedaja jaoks hobuse väärtus ja šansid, kuigi hobuse juures tegelikult midagi muutunud pole (52);
- sotsiaalse tõestuse põhimõte viitab kalduvusele näha tegevust õige ja põhjendatuna, kui seda teevad/on teinud teised inimesed, sest kui palju inimesi midagi teeb, on see arvatavasti õige – kui telekaante taustaks pannakse lindistatud naer, on suurem tõenäosus, et naerdakse ka teleriekraanide taga (98);
- meeldimise põhimõte – inimesed täidavad tõenäolisemalt nende inimeste soove ja palveid, kes neile meeldivad või keda nad imetlevad või kes on loonud endast positiivse kuvandi (142);
- autoriteetsuse põhimõte – ekspertide ja autoriteetide palveid täidetakse tõenäolisemalt kui asjatundmatute omi (175);

- nappuse/vähesuse põhimõtte viitab sellele, et vähem on rohkem – inimesed kipuvad kõrgemalt hindama asju, mida peetakse haruldaseks või mida napib, näiteks mõne toote või teenuse piiratud saadavus (Cialdini, 2009: 199).

Võttes arvesse eelnimetatud viise ja mooduseid inimestega manipuleerimiseks, on just küberturvalisuse kontekstis suund selle poole, et aina keerulisemate tehnoloogiliste lahenduste pidevat arendamist nähakse sageli ebapiisavana, sest hoopis inimest on hakatud pidama küberturvalisuse nn nõrgimaks lüliks ja kurjategijaile on efektiivsem manipuleerida inimeste kui süsteemidega (Brostoff jt, 2001). Sotsiaalne sahkerdamine (ingl k *social engineering*) on viis kasutamaks ära infoturbesüsteemide kõige nõrgimat lüli ehk inimest, pettes ohvreid ründajale kasu toomise eesmärgil (Huber jt, 2009). Teisisõnu on sotsiaalne sahkerdamine teatud teabe hankimine potentsiaalselt ohvrilt (Bosworth jt, 2002: 13), kasutades ära näiteks eelnimetatud Cialdini (2009) mõjutamistehnikaid. Sotsiaalse sahkerdamise eesmärk on juhatada potentsiaalne ohver tegema kindlaid tegevusi nagu näiteks mõnele lingile klõpsamine, e-kirja manuse avamine, raha üle kandmine jms, kuid ka kelmile isikliku informatsiooni jagamine (Kikerpill, 2021). Kuigi sotsiaalse sahkerdamise ründed ei pea toimuma ainult veebi teel, on internet siiski esiletõusev, olles efektiivne ja odav meetod kelmuste toimepanemiseks (Guadagno, 2014).

Nagu eespool mainitud, ei pruugi sotsiaalse sahkerdamise ründed aset leida vaid interneti teel. Sotsiaalse sahkerdamise rünnakud võivad sisaldada füüsilisi, sotsiaalseid, tehnilisi ja sotsiotehnilisi aspekte, mida võib omavahel erinevates rünnakustaadiumites kombineerida (Hobel jt, 2015). Füüsiline lähenemine eeldab konkreetseid füüsilisi tegusid, näiteks prügikastides sobrades (ingl k *dumpster diving*) tundliku info otsimine (Hobel jt, 2015). Sotsiaalse lähenemise võtmesõna on manipulatsioon (Hobel jt, 2015), kus tundlik info saadakse kätte petva võtte abil, mõjutades ohvreid endale soovitud suunas (EKI Ühendsõnastik, 2023). Tehnilisel lähenemisel sooritatakse rünnakuid peamiselt interneti teel (näiteks kogutakse paroole) ning sotsiotehnilise lähenemise puhul on kombineeritud kõik eespool mainitud lähenemised, mis muudab selle võtte teistest efektiivsemaks (Hobel jt, 2015). Sotsiotehnilise lähenemise üks näiteid on muuhulgas see, kui ründajat jätavad pahavaraga nakatatud andmekandja kohta, kust potentsiaalsed ohvrid selle tõenäoliselt leiavad, lisades juurde näiteks uudishimu tekitavad kirjad (Hobel jt, 2015). Kelmust võib toime panna nii inimene ise kui inimene tarkvara kasutades, kuid inimese toimepandud petuskeem on vähem efektiivsem ja piiratum, võrreldes tarkvaraga, mida käsitletakse kui rünnete

automatiseerimise vahendit ning mille abil võib lühikese ajaga jõuda väga paljude inimesteni (Hobel jt, 2015). Sotsiaalset sahkerdamist on mõistetud kui inimestevahelist interaktsiooni, kuid mida aeg edasi, seda enam on ründed teostatud automatiseeritud protsesside kaudu, maksimeerimaks efektiivsust ning kasutades muuhulgas tehisintellekti paljusid võimalusi (Hatfield, 2018).

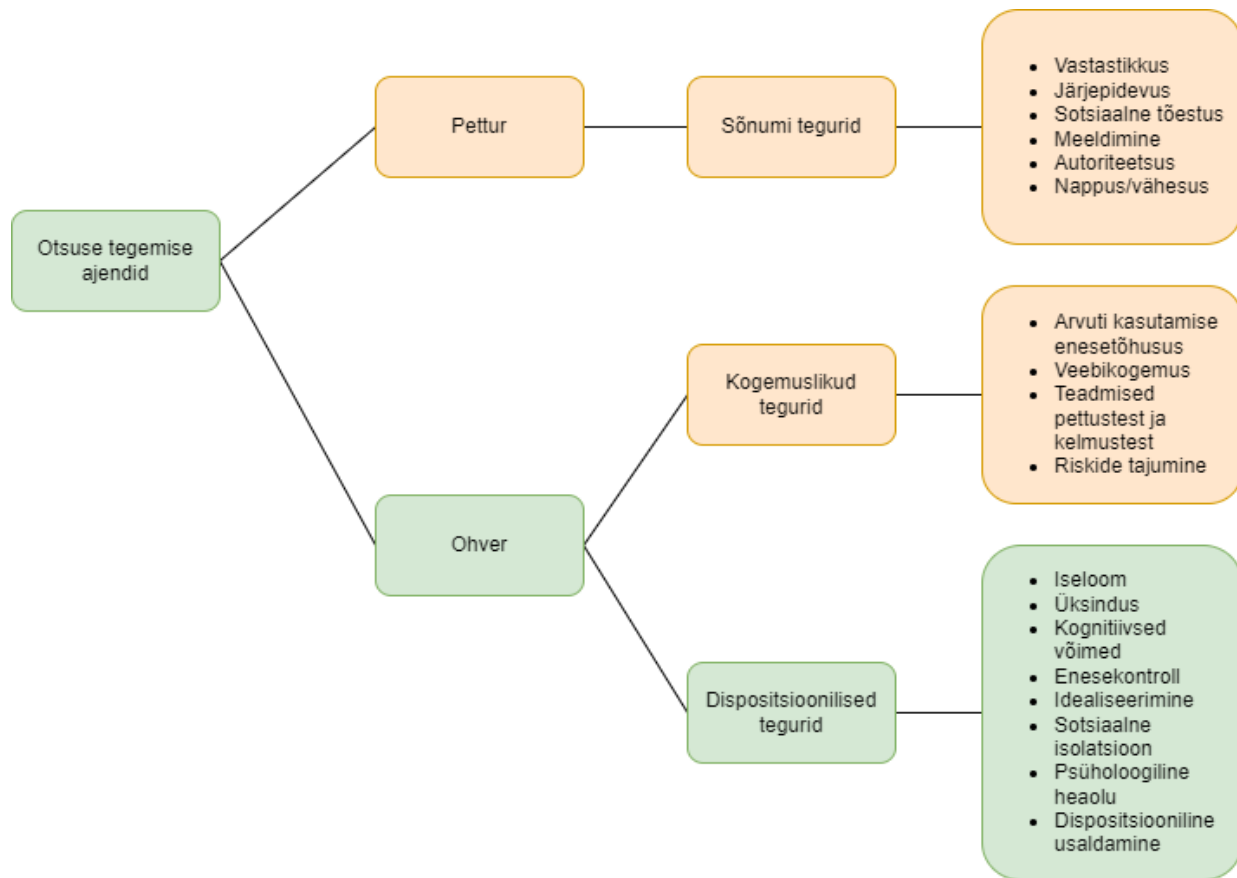
Riigi Infosüsteemi Ameti “Küberturvalisuse aastaraamat 2022” toob muuhulgas esile, et petturid arenevad kiiresti aina osavamaks, kasutades aina paremaid mõjutamisvõtteid ning kohanedes ühiskonnas toimuvate sündmustega. Oluline komponent kelmuse edukaks toimepanemiseks on sotsiaalse konteksti tabamine, mida Kikerpill ja Siibak uurisid COVID-19 pandeemia näitel: ebakindlaid aegu ja hirme kasutavad kelmid enda huvides ära, tõtates inimestele näiliselt appi nii aja- ja asjakohasena näiva informatsiooni kui abivahenditega, muutes sellega pettused usaldusväärsemaks (Kikerpill & Siibak, 2021). Kikerpill leidis oma doktoritöös (2021), et COVID-19 pandeemia andis kelmidele väga hea sotsiaalse konteksti, et pöörduda kahjukannatamisega ähvardamise asemel hoopis kasusaamisega meelitamise strateegiaga, pakkudes abi ja leevendust probleemidega tegelemiseks. Petusõnumites järgitakse kaheastmelist protsessi: 1) silmapaistva sündmuse asjaolude tunnistamine ja 2) konteksti sobiva autoriteedi valimine ja kehastamine (Kikerpill & Siibak, 2021). Just kommunikatsioon kelmuse toimepanemisel muudab selle kuriteoliigi tuvastamise ja uurimise raskeks – paljud ohvrid jätaavad kuriteost raporteerimata, kuna tunnevad, et nad on ise süüdi, olles langenud kellegi manipulatsiooni ohvriks (Financial Fraud Crime Victims, 2015).

1.2.3. Kelmuse osapooled

Petuskeemi ohvriks langemisel võib olla mitmeid põhjuseid. Suur osa teemakohasest kirjandusest, mis puudutab eriti internetis aset leidvate pettuste levimust ja ennetust, ei ava piisavalt psühholoogiliste mehhanismide temaatikat (Brookes jt, 2019). Kas kelmuse ohvriks langemise tõenäosust suurendavad teatud isikuomadused nagu näiteks neurotilisus, emotsionaalsus, enesekontroll või muud omadused nagu haridustase või demograafilised näitajad, pole tänini päris selge ega üheselt mõistetav (Whitty, 2020). Andmepüüki ehk isiklikke või muul moel tundike andmete välja petmist (Himma, 2017) sisaldavate veebilehtede kontekstis on Purkait jt (2014)

leidnud, et teadlikkus andmepüügist, head interneti kasutamise harjumused, varasem kogemus õngitsuskirjadega, lühiajaline mälu ja üldine valvsus on seotud inimese võimega ära tunda andmepüügisaite, samas näitajad nagu näiteks haridus, sissetulek, internetis viibimise aeg ja arvuti kasutamise oskused ei mängi nende sõnul kelmuste tuvastamisel rolli. Brookes jt (2019) oma artiklis samuti leidnud, et inimeste teadmised, kogemused ja enesetõhusus seoses arvutikasutamise ja veebikäitumisega ei ole otseselt määravad faktorid, kas ja kuidas inimene petturitele vastab – võimalik, et mõni sage e-posti kasutaja on hooletum kui postkasti harva külastav inimene ja vastupidi (Brookes jt, 2019).

Et saada paremini aimu, kuidas indiviid kelmusi tuvastab, on Joonisel 1 olukorra ilmestamiseks välja toodud üldine skeem, mis kirjeldab inimese võimet kelmusi ära tunda ja millistest, nii sisemistest (ohvri kogemus ja iseloom) kui välimistest (petturi sõnumi koostamise viis), komponentidest koosneb inimese otsustusprotsess, kas tegemist on kelmusega või mitte. Kelmuse ohvriks langemine ei sõltu vaid ohvril endast ja tema teadmistest, vaid seda mõjutavad ka petturi kasutatud mõjutamisvahendid (Brookes jt, 2019). Sõnumi tegurid on üks oluline aspekt kelmuse õnnestumisel: mida suurem on lubatud tasu, suurem usaldus, sotsiaalne mõju ning piiratud kättesaadavus või kiireloomulisus, seda suurema tõenäosusega reageerib inimene petturi suhtlusele (Fischer jt, 2013). Kelmuse tuvastamisel on olulised ka kogemuslikud tegurid, näiteks see, kui palju inimene pettustest teab või kuidas tajub riske. Kõige enam mõjutavad kelmuse ohvriks langemist dispositsioonilised tegurid, mis kombineerivad omavahel saadud sõnumite ja kogemuslike tegurite töötlemise viisi (Brookes jt, 2019). On leitud, et inimesed, kes on näiteks impulsiivsemad (Butavicius jt, 2013) või tunnevad end rohkem üksikuna (Buchanan & Whitty, 2014), võivad tõenäolisemalt pettuse ohvriks langeda.

Joonis 1. Inimese petturliku kommunikatsiooni tuvastamist mõjutavad tegurid. Allikas: Brookes jt, 2019

Petuskeemidega seotud kahjud tunduvad sageli väiksed, sest reeglina keegi füüsiliselt viga pole saanud (Button & Cross, 2017a: 111). Tegelikult võivad kahjud olla väga kauguleulatuvad, hõlmates muuhulgas lisaks suurtele finantsilistele kaotustele ka psühholoogilisi (Button & Cross, 2017a: 111). Lisanduvad naeruvääristamine, häbi, mõju suhetele, vaimsele ja füüsilisele tervisele, mis on mõningatel juhtudel päädinud suitsiidiga (Button & Cross, 2017a: 111). Peale finantsiliste kahjudega tegelemise, tuleb ohvritel rinda pista üldise ohvrit süüdistava narratiiviga ühiskonnas, sest domineerib suhtumine, et ohver on ise rumal, langedes kelmuse ohvriks (Button & Cross, 2017a: 122). Paljud pettuste ohvriks langenud kogevad halvaks panu perekonna, sõprade või kriminaalõigussüsteemi poolt üldisemalt (Button & Cross, 2017a: 115). Petuskeemide ohvid kannavad suurt süükoormat ja seetõttu ei ole nad alati ohvriks langemisest politseile või teistele

organisatsioonidele raporteerima – häbitunne ja hirm halvaks panu ees on piisavalt suur, sest lisaks sõpradele ja lähedastele domineerib ohvri süüdistamine ka meedias (Button & Cross, 2017a: 122). Eelnevalt mainitu teeb kelmusest ühe alaraporteerituuma kuritegevuse liigi (Button & Cross, 2017a: 122). Kuigi tegemist on küberkuritegude statistikaga, on leitud, et ainult 1% tegelikest ohvritest raporteerib intsidentist politsele või teistele asjakohastele asutustele (Comprehensive Study on Cybercrime, 2013). Kikerpill ja Siibak (2019) uurisid artiklis „Living in a spamster’s paradise: deceit and threats in phishing emails“ e-posti teel toimepandavaid kelmusi ja selgus, et need jäävad suures osas varjatuks riikliku statistika eest ning tegelik küberkuritegevuse olukord on palju karmim, kui statistikast välja paistab.

Bernasco, Leukfeldt ning van de Weijrt (2019) viisid läbi uuringu, kasutades Hollandi *Veiligheidsmonitor*’i (N=97 186) tulemusi, selgitamaks välja, millised on tegurid, mis määravad, kas küberkuritegevuse ohvriks langemisest teatatakse või mitte: võrreldi traditsioonilise kuritegevuse ja küberkuritegevuse ohvriks langemisest politseile teatamist ning kolme küberkuritegevuse liigi (identiteedivargus, tarbijapettus, häkkimine) teatamist politsele või teistele organisatsioonidele (Bernasco jt, 2019). Uuringust selgus, et küberkelmuse ohvriks langenud raporteerivad politseile vähem kui enamike traditsiooniliste kuriteoliikide ohvriks langenud (Bernasco jt, 2019). Kolmest küberkuritegevuse liigist raporteerivad identiteedivarguse ohvid sagedamini teistele organisatsioonidele peale politsei, samas tarbijapettuste ja häkkimise ohvid ei andnud kuriteost teada ka teistele organisatsioonidele (Bernasco jt, 2019). Uuringu tulemusena leiti veel, et ohvrite raporteerimist või mitteraporteerimist mõjutavad tegurid nagu haridustase, usaldus politsei vastu ning sissetulek: kõik need kolm olid negatiivselt seotud kelmuse ohvriks langemisest raporteerimisega (Bernasco jt, 2019). Mainitud uuringust selgus eelkõige, et just küberruumis aset leidvatest kuritegudest, kus toimub üha enam kelmusi (CPS launches..., 2021), ei ole inimesed alati politseile teada andma.

Enne kui sildistada inimesi kergeusklikeks või ahneteks, tasub tähele panna, et kelmid kasutavad pettuste toimepanemiseks peenelt kootud taktikaid, mis on sageli üle võetud ärimaailmast (Button & Cross, 2017a: 86). Sildistades kelmuste ohvreid naiivseteks või lihtsalt saamahimulisteks inimesteks, pisendatakse ohvrisüüdistamise kaudu kelmi süüd, sest ohver, olles ise rumal, oleks justkui pidanud ise aru saama ja mõistma, et on langenud või langemas kelmuse ohvriks (Button

& Cross, 2017a: 63), mis mõjutab ka kelmuse kui kuritegevuse raporteerimist asjakohastele asutustele.

Petuskeemide ohvriks ei lange vaid eraisikud, kuigi meediasse jõuavad rohkem just neile suunatud skeemid – ka ettevõtted on kelmide sihtmärgiks, kaotades kelmidele hinnanguliselt suurusjärgus 5% ettevõtte tulust aastas (Alnek, 2021). Lisaks eraisikutele ja ettevõtetele võivad petuskeemide ohvriks osutada avaliku sektori asutused, kes langevad soodustuskelmuste ohvriks.

Kuigi leidub palju kelmuste ohvreid, kuriteo ohvriks langemisest ei raporteeri, on samuti keeruline tuvastada kelmuse teist osapoolt ehk kelmi, sest nagu mainitud peatükis 1.2.1., teevad kelmid kõik selleks, et mitte vahele jääda. Kelmide kohta on saadaval üsna piiritletud andmed ning isegi õiguskaitseasutused ei pruugi kurjategijate tausta teada (Button jt, 2009). Kelmuste psühholoogiat uurinud Nick J. Dodd on üldistatult liigitanud kelmid kaheks tüübiks: oportunistlik ja elukogenud kelm (Dodd, 2000). Oportunistlik kelm ei püüa esialgu petta, vaid tegemist on isikuga, kes hakkab kelmusi toime panema ajendatuna mõndadest teistest kuritegudest või lihtsalt võimaluse tekkimisest (Dodd, 2000). Elukogenud/haritud kelm teab, kuidas ta tegutseb, mõeldes üha uusi viise kelmuste toimepanemiseks (Dodd, 2000). Kuna piir kahe kelmi tüübi vahel on hägune, kasutatakse neid sageli skaala mõõdikutena, kus ühes otsas on oportunistlik ja teises elukogenud/haritud kelm (Dodd, 2000). Button jt (2009) jagavad sarnase skaala kolmeks ning lisaks eespool mainitutele on skaala keskel kelmid, kes küll alustavad õiguspäraste kavatsustega, ent kalduvad lõpuks ikkagi pettuse poole. Mõnikord seostatakse teatud gruppe kindlat tüüpi kelmustega: näiteks nigeerlasi seostatakse nn Nigeeria kirjade pettustega (vt peatükk 1.2.4.) (Button jt, 2009), paljud internetis aset leidvad andmepüügiaktsioonid on seevastu seotud Ida-Euroopa kuritegelike rühmitustega Venemaal, Rumeenias ja Leedus (Levi, 2008). Button jt (2009) seostavad kelmusi ka ettevõtlusega: kelm loob olemuselt ja tehniliselt innovatiivse kelmuse, mõeldes osavalt läbi, kellele on tegevus suunatud ja kuidas saavutada soovitud eesmärk. Käesolevas töös on sarnaselt ohvritele jaotatud kelmused eraisikuteks ja ettevõtetele: kelmid võivad tegutseda nii üksi kui organisatsioonina.

1.2.4. Ülevaade levivatest kelmuse tüüpidest ja kelmuste toimepanemiseks kasutatud kanalitest

Eesti inimestelt püütakse olemasoleva info kohaselt raha välja petta petukõnede, õngitsussõnumite ja võltsitud veebilehtede abil (Lichtfeldt, 2023a). Enim paistsid 2022. aastal silma juhtumid, kui püüti ära kasutada Ukraina sõda, et petta inimestelt välja raha või isikuandmeid (Küberturvalisuse aastaraamat 2022). Politsei- ja Piirivalveamet toob oma kodulehel välja peamised kelmuse tüübid, mis Eestis on ringlemas: helistatakse ja tutvustatakse end mõne tuntud asutuse nimel (näiteks panga esindaja või politseinik), pakutakse tulusaid investeerimisvõimalusi, SMSi kaudu saadetakse link, mis palutakse erinevatel põhjustel avada, inimest kuriteos süüdistav või maksepalvega e-kiri, armukelmused, mingi toote või teenuse müümine väga soodsa hinnaga jpm (Kelmuse tüübid, mis..., i.a).

2022. aastal registreeriti Eestis kokku 25 663 kuritegu. Registreeritud kelmuste arv oli seejuures kokku oli 2612 (ehk ca 10% kõigist kuritegudest), neist 1607 kelmust, 969 arvutikelmust, 18 kindlustuskelmust, 15 soodustuskelmust ning 3 investeerimiskelmust (Varavastased kuriteod, 2023). Põhja prefektuuri kriminaalbüroo juht Urmet Tambre on öelnud, et 2022. aastal langes mõne pettuse ohvriks päevas keskmiselt kaks inimest ning kelmid ise on enamjaolt pärit teistest riikidest, mistõttu on raske neid kontrollida ja tabada (Lichtfeldt, 2023a).

Järgnevalt on välja toodud mõned näited levivatest kelmuse tüüpidest:

- nn Nigeeria kirjad – inimesele saadetakse Nigeeriast (või mõnest teisest Aafrika riigist) kiri või e-kiri, milles lubatakse suurt raha (väga erinevatel põhjustel) ning raha kätte saamiseks tuleb tasuda ettemaks(ed);
- armukelmused – kasutatakse ära armastust otsivad inimesed;
- võltsloteriid;
- võltsheategevuskampaaniad;
- tööotsinguga seotud petuskeemid – pakutakse olematuid töökohti väga headel tingimustel;
- esemete/teenuste ostu-müügittehinguga seotud pettused;

- investeerimispettused – pakutakse häid võimalusi vara kasvatamiseks (Whitty, 2020).

Paljudes lääneriikides on kuritegevus pealtnäha viimastel aastakümnetel jõudsalt vähenenud (Button & Cross, 2017b). Üks võimalikke põhjuseid on areng kuritegevuse ennetamises ja üldine turvalisuse kasv, kuid kõrvuti kuritegevuse vähenemise, sh traditsiooniliste kuritegude esinemise vähenemisega, on toimunud tehnoloogiline revolutsioon, mis viimase 20 aasta jooksul on keskendunud internetile ja sellega seotud tehnoloogiatele (Button & Cross, 2017b). Loodud on suur hulk uusi võimalusi pettustele orienteeritud kuritegevuseks (Button & Cross, 2017b). Nagu peatükis 1.2.2. kirjeldatud, on kelmus kommunikatsioonil põhinev kuritegu, mis võib toimuda väga erinevate, suhtlust võimaldavate kanalite kaudu.

Kui postiteenuse kasutuselevõtt soodustas postimaksuga sooritatavoid pettusi, telefonide kasutamine viis telefonipettusteni siis nüüd, interneti võidukäiguga, on aktuaalsed eelkõige küberpettused (Button & Cross, 2017a: 6). On leitud, et 86% raporteeritud kelmustest on arvutikuriteod (CPS launches..., 2021). Küberruumis aset leidvad kuriteod jagataksegi põhijoontes kahte kategooriasse: küberkuriteod (ingl k *cyber-dependent crime*) ja arvutikuriteod (ingl k *cyber-enabled crime*) (Button & Cross, 2017b). Prokuratuuri 2022. aasta aastramatust selgub, et “vastavalt prokuratuuri juhtkonna 2021. aasta otsusele käsitletakse küberkuriteona kuritegu, mis pannakse toime arvutisüsteemi abil ja mille vahetu sihtmärk on arvutisüsteem või elektrooniline sidevõrk (s.t teoga rünnatakse vahetult eelnimetatud)” (Verte, 2023). Küberkuritegudest eristatakse arvutikuritegusid – need on kuriteod, mille toimepanemisel kasutatakse arvutisüsteemi või –võrku vahendina, sooritamaks teist liiki kuritegu (nt küberkiusamine, pangakaardipettused jm) (Verte, 2023). Arvutikuritegu on traditsiooniline kuriteo vorm, kus paremate tulemuste saavutamiseks võidakse kasutada arvutisüsteeme, näiteks võltsoksjonite korraldamine internetis või andmepüük (Dowling & McGuire, 2013). Küberkuritegevus üleüldiselt on seega palju laiem mõiste kui kelmused, hõlmates muuhulgas illegaalset pornograafiat, küberkiusu ja häkkimist (Button & Cross, 2017b).

Kanalid, kus kelmid potentsiaalsete ohvritega ühendust võtavad, võivad sõltuda olulisel määral kelmuse tüübist. Kelmid võivad ühendust võtta näiteks järgmisi kanaleid kasutades: e-mail, SMS, telefonikõne, sotsiaalmeedia, pilveteenused, veebileht (Hobel jt, 2015). Siiski ei pöördu kelmid potentsiaalse ohvri juurde vaid tehnoloogilisi vahendeid kasutades, vaid ka füüsilises ruumis,

otsekontaktina (Hobel jt, 2015). Füüsilises maailmas aset leidvad kelmused võivad olla näiteks identiteedivargused (varastatakse rahakott, otsitakse isikuandmetega dokumente prügikastist vms) (How your identity..., i.a). Austraalias kelmustevastase võitlusega tegelev organisatsioon *Scamwatch* toob oma kodulehel mõned näited kanali ja kelmuse tüübi vahelistest seostest. Heategevuskelmuste puhul (heategevuse ettekäändel petetakse inimestelt raha välja) võivad kelmid potentsiaalse ohvriga ühendust võtta lisaks tehnoloogilistele vahenditele ka tänaval, veebis ostlemisega seotud petuskeemide puhul luuakse enamjaolt veebileht, millega ohvreid lõksu püütakse (Types of scams, i.a). Ootamatut pärandust (tavaliselt välisriigist) pakkuvad kelmid kontakteeruvad üldiselt telefoni, sotsiaalmeedia või e-posti teel, mitte füüsilises ruumis (Types of scams, i.a).

2. UURIMUSE EESMÄRK JA UURIMISKÜSIMUSED

Käesoleva magistr töö eesmärk on saada ülevaade Eestis toime pandud kelmuste meediakajastustest, kaardistades kajastatud kelmuste peamisi tüüpe, kelmuse toimepanemisel peamiselt kasutatud kommunikatsioonistrateegiaid, suhtluskanaleid ning kelmuse osapooli.

Selleks, et saada ülevaade kelmuste kohta käivast meediakajastusest ja võimalikest kajastust mõjutavatest teguritest, püstitan ühe peamise uurimisküsimuse ja neli alaküsimust.

Milline on kelmuste meediakajastus perioodidel 2010-2013 ning 2019-2022 Delfis avaldatud uudislugude põhjal?

- Millised on meedias kajastatavate kelmuste tüübid perioodidel 2010-2013 ning 2019-2022 Delfis avaldatud uudislugude põhjal?
- Millised on meedias kajastatavate kelmuste kommunikatsioonistrateegiad perioodidel 2010-2013 ning 2019-2022 Delfis avaldatud uudislugude põhjal?
- Millised on meedias kajastatavate kelmuste toimepanemiseks kasutatud kanalid perioodidel 2010-2013 ning 2019-2022 Delfis avaldatud uudislugude põhjal?
- Millised on meedias kajastatavate kelmuste osapooled (kelmi ja ohvri üldine profiil) perioodidel 2010-2013 ning 2019-2022 Delfis avaldatud uudislugude põhjal?

Püstitatud uurimisküsimuste raames uurin, millised on kelmusi puudutavad meediakajastused ning kas ja kuidas on vaadeldavate perioodide võrdluses muutunud kelmuste tüübid, kelmustes kasutatud kommunikatsioonistrateegiad, kelmuse edastamiseks kasutatud kanalid ning kelmuse osapooled.

3. TÖÖ VALIM JA METOODIKA

3.1. Valim ja andmete kogumine

Valimi moodustamisel kasutasin selektiivse valimi koostamise meetodit, “mille puhul uuritav materjal valitakse välja vastavalt põhjendatud tunnuste kogumile, mis töötatakse välja uurimuse eel” (Kalmus jt, 2015). Esialgse valimi moodustasid Delfi portaalis ilmunud artiklid, mis vastasid märksõnale “kelmus” ja ilmusid aastatel 2010-2013 ja 2019-2022 (N = 1026 artiklit; vt Tabel 1, Joonis 2).

Delfi portaalis ilmunud artiklid valisin mitmel põhjusel. Esiteks on tegemist Eesti suurima uudisteportaaliga ning teiseks kuuluvad Delfi Meedia alla veel mitmed väljaanded, kelle uudisllood samuti otsingust välja tulevad: Eesti Ekspress, Eesti Päevaleht, Maaleht jpt. Lisaks, näiteks Eesti Rahvusringhäälingu uudisteportaalil ilmus samal perioodil kokku 455 artiklit, Postimehe uudisteportaalil 115 artiklit, ehk nendes väljaannetes oli vaadeldaval perioodil kajastus tunduvalt väiksem kui Delfi portaalis (1026), mistõttu viimane eelistatavaks valikuks osutus.

Magistritöö raames soovisin uurida, millised on kelmuste meediakajastused perioodidel 2010-2013 ning 2019-2022. Kahe erineva perioodi uurimine võimaldab ajavahemikus toimuvat võrrelda – ajavahemike valimisel oli oluline üks periood hiljutisest ajast ja teine varasemast ajast. Valitud aastatel on olulise aspektina muutunud muuhulgas inimeste internetikasutus, mis võib olla põhjuseks kelmuste liikumiseks reaalsest maailmast küberruumi: kui 2011. aastal oli 69% Eesti majapidamistest ligipääs internetile, siis aastaks 2022 on protsent kasvanud 92%-ni (Eurostat, 2023). Teise valitud perioodi, aastatesse 2019-2022, jäävad mitmed suuremad kriisid, neist üks on koroonapandeemia, mis võis kelmusi ja nendega seotud meediakajastusi oluliselt mõjutada – IT turvalisusega tegelev ettevõtte Barracuda Networks tuvastas, et COVID-19 pandeemia esimese kuu jooksul suurenes andmepüügirünnakute arv 667% (Shi, 2020). Perioodi kaheks osaks jagamine aitas vähendada ja optimeerida ka analüüsitavaid artikleid mahtu.

Käesoleva magistritöö andmete kogumine toimus koostöös töö juhendaja Kristjan Kikerpilliga, kes abistas veebikraapimise teel sobivate algandmete kogumisega. Töö juhendaja edastas mulle veebikraapimise teel saadud artiklid Exceli tabelina, kus oli juba olemas artikli pealkiri, ilmumise kuupäev ja viide allikale. Lisaks edastas ta tekstifailina juurde artikleid täistekstid, mille seejärel

andmetabelile juurde lisasin, kopeerituna tekstifailist või vajadusel (osaliselt) algallikast. Seejärel lisasin igale artiklile paarilausealise kokkuvõtte/läbiva teema hilisemaks artiklite ülevaatamiseks ja analüüsi lihtsustamiseks ning kodeerimiskategooriad ja koodid. Andmete koondamiseks, korrastamiseks ja analüüsiks kasutasin Microsoft Exceli tarkvara. Näide kodeerimiseks kasutatud tabelist on leitav Lisast 1.

Otsingu teostamiseks kasutati Delfi otsinguportaalil märksõna „kelmus“. Kuigi asjakohaseid tulemusi oleks andnud ka sõna “pettus”, on sel sõnal eesti keeles laiem tähendus, esinedes muuhulgas tegusõnana (keegi pettus kelleski või milleski). Lisaks kasutatakse sõna “pettus” rohkem erinevates, sh mitte-teemakohastes, kontekstides. „Kelmus“, seevastu, on küllaltki konkreetne ja piiritletud. Kelmuse mõistest saab lähemalt lugeda alapeatükist 1.2.1.

Kõik artiklid vaatasin üle ükshaaval ja otsustasin nende lõppvalimisse kuulumise või andmekogumist eemaldamise. Analüüsiks ebasobivateks, st artikliteks, mille lõppvalimist eemaldas, olid:

- 1) välismaal toimuvat kirjeldavad ja/või kommenteerivad artiklid, muuhulgas näiteks järgnev uudislõik:

*“Aastal 2006 müüdi see pilt 2,4 miljoni euro eest. Ahleni kunstimuuseum Põhja-Reini-Vestfaali liidumaal oleks 2010. aasta oktoobris 6 miljoni euro eest petturite ühe pildi peaaegu endale ostnud. Kölni ringkonnakohtu pressiesindaja Dirk Eßeri sõnul tuli **kelmus** siis välja, sest võltsijad kasutasid valet värvi, mida kõne all oleva pildi maalimise ajal veel ei leidunud.”* (Kölnis algas kohus..., 2011);

- 2) artiklid, mis on kirjutatud mõnel teisel teemal ja sõna kasutatakse teises kontekstis (näiteks ilukirjanduslik tekst), muuhulgas järgnev uudislõik:

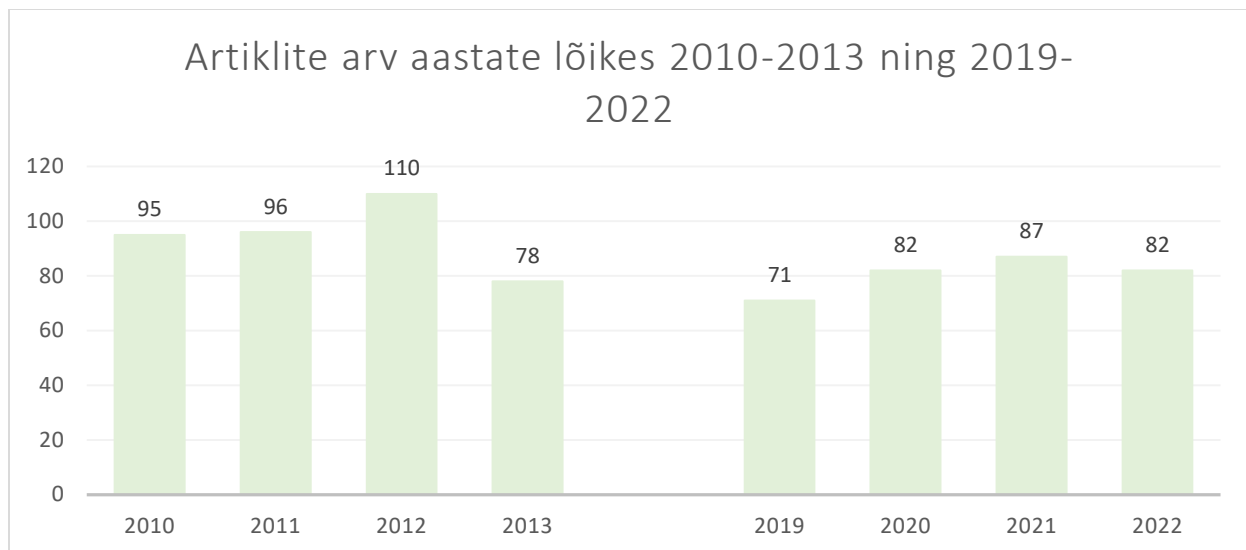
*“Andrus ei ole kunagi üleolev, vaid alati teiste mängu kaifiv ja kogu tööprotsessi nautiv. Teater ja näitlemine ei tähenda talle jõhkrat piina ja pingutust, vaid pigem lapselikku mängulusti, mille ta on suutnud endas säilitada paremini kui paljudki teised. **Kelmus** sähvib tema silmas siiani ja see on suur asi.”* (Suvi, 2021).

Uurimistöö eesmärgist lähtuvalt sobimatuks osutunud artiklite eemaldamise järel moodustus lõplik valim (N = 701), mille jaotuslik ülevaade on toodud Tabelis 1.

Tabel 1. Ülevaade artiklite arvust aastate lõikes.

AASTA	ANALÜÜSIS KASUTATUD ARTIKLITE ARV
2010	95
2011	96
2012	110
2013	78
2019	71
2020	82
2021	87
2022	82
KOKKU	701

Joonisel 2 on andmete parema visualiseerimise eesmärgil välja toodud analüüsis kasutatud artiklite arv aastate lõikes. Kõige enam analüüsiühikuid oli 2012. aastal (110) ning kõige vähem 2019. aastal (71).

Joonis 2. Ülevaade valimi jaotusest aastate lõikes.

3.2. Analüüsimeetodid

Andmete kogumise ja analüüsi viisin läbi vahemikus oktoober 2022 kuni veebruar 2023. Magistritöö andmete analüüsimiseks valisin standardiseeritud kontentanalüüsi, sest nimetatud meetod võimaldab suurest tekstihulgast luua hea ülevaate, kaardistamaks muutusi kelmuste meediakajastuste võimalike muutuste osas (Kalmus, 2015). Kontentanalüüsi abil saab teksti omadusi mõõta arvuliselt (Lagerspetz, 2021), mis on käesolevas töös oluline parema ülevaate esitamiseks ja koodide esinemise omavaheliseks võrdlemiseks. „Kontentanalüüsi tulemiks on märkide või märkide rühma ehk teksti omaduste esinemissagedused“ (Kalmus, 2015), mis annab parima võimaliku ülevaate kajastatud kelmuste tüüpidest, kommunikatsioonistrateegiatest, kanalitest ja kelmi/ohvri profiilidest. Kontentanalüüsi kui meetodi valiku üks olulisemaid põhjuseid oli, et see võimaldab erinevaid tekstikogumeid (antud juhul artikleid) täpsetel alustel võrrelda, analüüsides „ainult teksti sõnaselgelt väljendatud, manifestset sisu, mitte aga ridade vahel olevat või mõistaandvat“ (Kalmus, 2015). Ka käesolevas magistritöös piirduti reeglina sellega, mis oli tekstidest ühemõtteliselt leitav, püüdmata lugeda ridade vahelt (Lagerspetz, 2021).

Siiski oli üksikuid olukordi, kus kontekstuaalne kodeerimine osutus samuti vajalikuks (Lagerspetz, 2021).

Kuigi standardiseeritud kontentanalüüs on küllaltki objektiivne, on miinuseks eelkõige tekstihulkade suur maht, mille „läbitöötamisel võivad kodeerijad teha kodeerimisotsustusi kiirustades ja esmamuljele tuginedes“ ning mis lõplikke tulemusi võivad mõjutada (Kalmus, 2015). Lisaks on kontentanalüüsi kasutamise piiranguks see, et mõne koodikategooria esinemissagedus ei pruugi olla võrdne selle tähtsusega, sest artiklite ühiskondlik kaal võib olla erinev (Lagerspetz, 2021).

Magistritöös kasutasin deduktiivset lähenemist andmeanalüüsis, kus kodeerimisjuhendi ja koodikategooriate loomisel toetusin olemasolevatele teooriatele (Kalmus, 2015). Töö raamistik põhineb osaliselt Kikerpilli ja Siibaku (2021) artiklile “Mazepishing: the Covid-19 pandemic as credible social context for social engineering attacks”. Eespool mainitud artikli raamistikku kasutasin osaliselt magistritöö kodeerimissüsteemi loomisel.

Järgnevalt kirjeldan kodeerimisprotsessi etappe:

- kodeerimisjuhendi ja esialgsete analüüsikategooriate loomine;
- andmetega tutvumine;
- koodide välja töötamine toetudes uurimisküsimustele ning eelnevale teoreetilisele materjalile;
- proovikodeerimine;
- koodiüksuste lisamine kodeerimissüsteemi;
- kodeerimisprotsess;
- koodide kategooriate koondamine ja analüüs.

Esialgse kodeerimisjuhendi ning analüüsikategooriad lõin Kikerpilli ja Siibaku artikli (2021) põhjal. Kategooriateks valisin kelmuste tüübi, kommunikatsioonistrateegia, kelmuse toimepanemiseks kasutatava meediumi/kanali, ohvri ja kelmi profiili. Analüüsikategooriate koode lisasin proovikodeerimisel ning hilisemas töötluses juurde, sest töö käigus tekkis vajadus mõne koodi järele, millega ma esialgu ei osanud arvestada. Proovikodeerimiseks valisin aastad 2010 ja 2020, et saada võimalikult hea ülevaade kahest erinevast analüüsitavast perioodist ja võimalikest

muutustest. Tabelis 2 on välja toodud magistritöös kasutatud kodeerimissüsteem kategooriate ja koodidega.

Tabel 2. Kodeerimissüsteem.

KATEGOORIA	KOODID
Kelmuse tüüp	<ul style="list-style-type: none"> • Tuntud asutuse nimel esinemine, • (ootamatu) võit, • ostu-müügitehing, • ametnike/riigiasutuste petmine, • kindlustuspettus; • raamatupidamis- ja arvepettus, • investeerimine, • armukelmus, • laenukelmus, • kurioosum, • kelmuse tüüp pole teada, • ülevaateartikkel.
Kommunikatsioonistrateegia	<ul style="list-style-type: none"> • Kasusaamisega meelitamine, • kahjukannatamisega ähvardamine, • pole täpsustatud.
Meedium/kanalid	<ul style="list-style-type: none"> • Otsesuhtlus, • e-post, • telefonikõne/-sõnum, • sotsiaalmeedia, • veebileht, • pole täpsustatud.
Kelmi profiil	<ul style="list-style-type: none"> • Üksikisik, • ettevõte, • pole täpsustatud.

KATEGOORIA	KOODID
Ohvri profiil	<ul style="list-style-type: none"> • Üksikisik, • ettevõtte, • valitsusasutus, • pole täpsustatud.

3.3. Kasutatud kategooriad ja koodid

3.3.1. Kelmuse tüüp

Kajastatud kelmuste peamiste tüüpide hindamiseks ja analüüsimiseks lõin koodikategooria “Kelmuse tüüp”, milles kasutatavad koodid lõin kirjandusele ja kogutud andmetele tuginedes. Kelmuste peamisi tüüpe võrdlen nimetatud ajaperioodide lõikes, et kaardistada üldist olukorda ja võimalikke muutusi.

Antud koodikategooria loomisel lähtusin enamjaolt materjalist endast, kuigi esmased kategooriad lõin allikaid kasutades. Üheks oluliseks alusmaterjaliks oli Whitty (2020) näited levivatest petuskeemidest (vt alapeatükk 1.2.4.). Lõpptulemus kujunes andmete põhjal. Üksikutel juhtudel kajastati ühes artiklis mitut erinevat kelmust, mille puhul märkisin üles kõik esinevad kelmuste tüübid. Kui artiklis kelmuse liiki otseselt ei mainitud, otsustasin peamise kelmuse tüübi sisust lähtuvalt loetud artiklile tuginedes. Tabelis 3 on välja toodud kelmuse tüüpe puudutavate koodide nimetused ja selgitused.

Tabel 3. Koodid ja selgitused: kelmuse tüüp

KOOD	SELGITUS
Tuntud asutuse nimel esinemine	Võetakse ühendust näiteks pangast, politseist või muust tuntud asutusest ja väidetakse end olevat asutuse töötaja. Seejärel kasutatakse erinevaid manipuleerimisvõtteid, et petta inimestelt välja raha või isikuandmeid.
(Ootamatu) võit	Loteriivõit või võltsauhind, mille auhinna võitmisest (potentsiaalsele) ohvrile teada antakse. Seejuures võis inimene enne olla osalenud nii võltsloosimängus kui ka võit võib olla ootamatu, st inimene pole enesele teadaolevalt kuskil mängus osalenud.
Ostu-müügitehing	Kinnisvara ning esemete ja/või teenuste ostu ja müügiga seotud pettused, kus ohvrit petetakse erinevates aspektides: ei maksta lubatud rahasummat, kinnisvara pole selline nagu lubatud, müüakse olematut, ei edastata/anta üle ostetud objekti jms.
Ametnike/riigiasutuste petmine	Ametnikele ja/või riigiasutustele on esitatud valeandmeid, et saada mingeid hüvitisi või toetusi, mida tegelikult pole inimesele/asutusele määratud.
Kindlustuspettus	Kindlustusega tegelevatele ettevõtetele esitatakse valeandmeid, saamaks varalist kasu.
Raamatupidamis- ja arvepettus	Raamatupidamispettuse all mõistetakse, et ettevõtete raamatupidamist ei tehta korrektselt, vaid ettevõtte raha kasutatakse ära isiklikuks hüvanguks. Arvepettus on seotud eelkõige arvete võltsimisega või valede rekvisiitidega arve esitamisega väites end olevat keegi teine.
Investeerimine	Erinevate investeerimisvõimalustega seotud kelmused, kus inimestele pakutakse kas olematuid investeerimisvõimalusi, lubatakse raha ja vara suurt kasvu või ei maksta teenitud tulu.

KOOD	SELGITUS
Armukelmus	Kelmuses kasutatakse ära inimesi, kes otsivad partnerit – luuakse usalduslik side, mille najal hiljem erinevatel ettekäändel raha ja/või vara palutakse.
Laenukelmus	Koodiga tähistatakse kelmusi, kus kelmid on võtnud teiste inimeste nimel laene – tegu võib olla toime pandud nii õngitsetud või välja petetud andmetega kui lihtsalt kellegi heatahtlikkuse ära kasutamisega.
Kurioosum	Antud koodiga tähistatakse ühekordseid eriskummalisi või silmapaistvaid juhtumeid, mis ühegi teise konkreetse koodi alla ei liigitu.
Kelmuse tüüp pole teada	Siia liigituvad artiklid, kus kõneldakse küll kelmusest ja selle toimepanemisest, ent ei täpsustata, milles kelmus seisneb. Kood on oluline just kajastuste aspektist, sest kuigi kõneldakse kelmusest/peetusest, ei avaldata täpsemaid tagamaid.
Ülevaateartikkel	Kajastuste analüüsi paremaks teostamiseks lõin eraldi kategooria artiklitest, milles kajastatakse kelmusi, kuid mis on olemuselt ülevaatlikud – võetakse kokku möödunud perioodi kuriteod, hoiatatakse võimalike kelmuste eest, õpetatakse kelmustest hoiduma jms. On oluline mainida, et ka ülevaateartiklil võis olla kelmuse tüübi kood.

3.3.2. Kommunikatsioonistrateegia

Kommunikatsioonistrateegiate koodide loomise aluseks oli Kikerpilli ja Siibaku (2021) artikkel ja neid koode tööprotsessi jooksul ei muudetud ning midagi juurde ei lisatud. Tabelis 4 on välja

toodud kommunikatsioonistrateegiate kodeerimisel kasutatud koodide nimed ja selgitused. Kommunikatsioonistrateegiatest saab lähemalt lugeda alapeatükist 1.2.2.

Tabel 4. Koodid ja selgitused: kommunikatsioonistrateegia.

KOOD	SELGITUS
Kasusaamisega meelitamine	Strateegiat on kodeerimisel kasutatud nii otseses kui kaudsemas tähenduses, mõningatel juhtudel ka vaba tõlgendamise kaudu. Koodi määramisel oli oluline, et kelm meelitas (potentsiaalset) ohvrit mõne hüve või hea investeeringuga, olles vastandiks halvaga ähvardamisele. Koodi kaudsem tõlgendamine seisnes eelkõige aspektis, et kui näiteks ametnikke peteti toetuste saamiseks, paigutus seegi kasusaamisega meelitamise alla, kuna: a) kedagi ei ähvardatud ja b) kaudselt oli tegemist ikkagi kellelegi vale ettekujutuse loomisega meelitamise teel.
Kahjukannatamisega ähvardamine	Vastandina kasusaamisega meelitamisele, kasutati koodi kontekstis, kus (potentsiaalset) ohvrilt ähvardati midagi ära võtta või millegi halva juhtumisega, kui raha ei maksta või isikuandmeid ei edastata.
<i>Pole täpsustatud</i>	Koodiga “Pole täpsustatud” märgiti artikleid, kus strateegia ei sobitunud kahe eelneva kategooria alla või polnud teada.

3.3.3. Suhtluskanalid

Kelmuste kanalite kaardistamisel lähtusin nii materjalist endast, iseenese eelnevast kogemusest kanalite kaardistamisel ja Hobel jt (2015) artiklist. Mainitud kategooria muutus töö jooksul mõnevõrra sõltuvalt materjalist ja üksikud juhtumid koondasin koodi “Muu” alla. Kui kanaleid oli artiklis mainitud mitu, kasutasin vastavaid koode. Tabelis 5 on välja toodud kodeerimisprotsessis kasutatud kanalid ja nende selgitused.

Tabel 5. Koodid ja selgitused: meediumid/kanalid

KOOD	SELGITUS
Otsesuhtlus	Selle koodiga märgistasin artiklid, kus kelmuse toimepanemiseks kasutati otsesuhtlust: inimest kõnetati füüsilises ruumis, olgu selleks tänav, pood või tuldi suisa koduukse taha vestlema.
E-post	Selle koodi alla koondasin kõik e-posti toimepandud või planeeritavad kelmused.
Telefonikõne/-sõnum	Kuigi erinevates allikatest võidakse neid kaht eristada (vt nt Hobel jt, 2015), otsustasin need magistritöös koondada, kuna aeg-ajalt polnud selge, kas “telefoni teel” ühendust võtmise on tekstisõnum või kõne.
Sotsiaalmeedia	Sotsiaalmeedia alla liigituvad kõik sotsiaalmeediaplattformid. Näiteks võeti (potentsiaalse) ohvriga ühendust Facebooki või Instagrami vahendusel.
Veebileht	Koodi “Veebileht” kasutasin juhul, kui pettus toimus mõnes kelmuse toimepanemise jaoks eraldi loodud lehel või juba olemasolevas veebiportaalis, kuhu inimesed näiteks oma müügikuulutusi saavad üles laadida.
Muu	Siia kategooria alla paigutasin juhtumid, kus kelmuse kanaliks oli midagi muud, kui eespool mainitud koodide kategooriad võimaldasid liigitada. “Muuks” kategoriseeriti juhtumid, kus kanaliks olid üksikud juhtumid või ka näiteks arvutisüsteemidesse häkkimine.
Pole täpsustatud	Seda koodi kasutasin juhtudel, kui kelmuse toimepanemiseks kasutatud kanalid polnud artiklis mainitud.

3.3.4. Kelmi ja ohvri profiil

Kelmuse ja ohvri profiili kaardistamise koodiüksuste loomise puhul polnud oluline mitte niivõrd, mis isikuga on tegu, vaid kes on kelmuse osapooled üksikisikute, ettevõtete ja avaliku sektori asutuse vaates. Tabelites 6 ja 7 on välja toodud koodid ning selgitused, mida rakendasin ohvri ja kelmi profiilide kaardistamiseks.

Tabel 6. Koodid ja selgitused: kelmuse toimepanija profiil

KOOD	SELGITUS
Eraisik	Kelmuse toimepanija, kes pole seotud ühegi ettevõtte ega muu asutusega, vaid tegutseb teadaolevalt sõltumatult, iseenda majandusliku seisuga parandamiseks.
Ettevõtte	Kelmuse toimepanija on ettevõtte, mille loomise eesmärk võis olla kelmuste toimepanemine, kuid mille üldine tegevusala võib olla muu.
Pole täpsustatud	Artiklis pole täpsustatud, kes oli kelmuse toimepanija või kas kelm tegutses üksi või oli osa ettevõttest/organisatsioonist.

Tabel 7. Koodid ja selgitused: ohvri profiil

KOOD	SELGITUS
Eraisik	Kelmuse eraisikust ohver, kes kaotas kelmile isiklikku (või perekonna/tuttavate) vara või raha.
Ettevõtte	Kelmuse ohver on ettevõtte, kes kaotas kelmist eraisikule või ettevõttele firma raha või muud vara.
Avaliku sektori asutus	Kelmuse ohver on mõni avaliku sektori asutus, millelt on välja petetud muuhulgas hüvesid või soodustusi.
Pole täpsustatud	Artiklis pole täpsustatud, kes oli kelmuse ohver või kas ohver oli eraisik, ettevõtte või avaliku sektori asutus.

4. TULEMUSED

Järgnevas peatükis analüüsin töö käigus kogutud ja töödeldud andmeid. Esmalt annan ülevaade Delfi portaalis perioodidel 2010-2013 ning 2019-2022 ilmunud artiklites olevate kelmuste peamistest tüüpidest, seejärel peamiselt kasutatud kommunikatsioonistrateegiast, toimepanemiseks kasutatud peamistest kanalitest ning viimaks kelmi ja ohvri profiilidest.

4.1. Kelmuste peamised tüübid

Alapeatükis tutvustan analüüsi käigus selgunud kelmuste tüüpide jaotust. Tüüpilistest petuskeemidest kirjutati rohkem alapeatükis 1.2.4. Täpsem koodide jaotus on välja toodud Tabelis 8 kajastuste arvu järgi kahanevalt. Kursiivis on märgitud kolm kategooriat, mis ei ole konkreetsed kelmuse tüübid, vaid märgivad neid kajastusi, mis ühe või teise konkreetse tüübi alla ei paigutunud.

Tabel 8. Kelmuste peamised tüübid aastate lõikes.

KELMUSE TÜÜP	2010	2011	2012	2013	2019	2020	2021	2022	KOKKU
<i>Ülevaateartiklid</i>	8	23	30	22	16	11	18	9	137 (18,4%)
<i>Kurioosum</i>	23	20	18	16	13	8	3	21	122 (16,4%)
<i>Ostu-müügitehing</i>	25	23	17	8	9	14	9	1	106 (14,2%)
<i>Investeerimine</i>	5	6	13	6	7	28	19	16	100 (13,4%)

KELMUSE TÜÜP	2010	2011	2012	2013	2019	2020	2021	2022	KOKKU
<i>Kelmuse tüüp pole teada</i>	17	11	22	4	10	8	7	2	81 (10,9%)
Ametnike/riigiasutuste petmine	3	5	8	6	6	8	8	28	72 (9,7%)
Tuntud asutuse nimel esinemine	1	1	1	12	3	6	16	4	44 (5,9%)
Kindlustuspettus	2	10	6	1	6	0	0	0	25 (3,4%)
Laenukelmus	5	1	6	2	2	0	4	1	21 (2,8%)
Raamatupidamis- ja arvepettus	5	6	0	2	0	3	1	0	17 (2,3%)
Armukelmus	0	0	1	0	2	3	4	2	12 (1,6%)
(Ootamatu) võit	3	1	0	0	1	4	0	0	9 (1,2%)
KOKKU									746 (100%)

Kõige suurema osakaaluga kajastustes olid ülevaateartiklid (18,4% kõigist kajastustest), millele järgnevad kurioosumid (16,4%), konkreetsematest kelmuse tüüpidest järgnevad omakorda ostumüügitehinguga seotud kelmused (14,2%) ning investeerimisega seotud kelmused (13,4%). Kõige vähem kajastati ootamatu võiduga meelitavaid petuskeeme ja armukelmusi, mille tulemus jäi 1-2% vahele. Järgnevalt teen ülevaate kelmuse tüüpide esinemistest meediakajastustes kelmuse tüübi kaupa.

Kõige enam kajastati meedias **ülevaateartikleid**, mis küll kõnelevad erinevate kelmuste ulatusest, kahjustest ja mahust, aga sageli ei täpsustata enamat: lood on pigem üldised, õpetlikud ja/või hoiatavad, andes ülevaate minevikus toimunud või tulevikus toimuvate potentsiaalsete kelmuste ja petuskeemide kohta. Ülevaateartiklil, kui selles kirjutati lisaks konkreetsest kelmuse tüübist, võis olla ka teisi kelmuse tüübi koode. 2010ndate aastate esimeses pooles (v.a 2010) avaldati erinevate piirkondade kuritegevuse ülevaateid, mis hilisemal perioodil enam sel kujul kajastust ei leidnud. Küll aga ilmusid pea kõikidel aastatel üksikud ülevaated sellest, mitu kuritegu ja/või juhtumit on politsei registreerinud, mainides seejuures, kas üldine kelmuste arv on tõusnud või langenud. Ülevaateartiklite arv oli märgatavalt suurem 2012. aastal, kui kajastati lisaks üleriiklikule ka piirkondade statistikat. Peaaegu iga kuu avaldati ülevaade, kui palju ühe või teise kuriteo liigi esinemise arv tõusis või langes. Ülevaateartikleid oli kõige vähem 2010., 2020. ja 2022. aastal – neil aastatel kajastati minimaalselt eri kuriteoliikide statistikat. Ülevaateartiklite kajastamisel või mittekajastamisel võib olla otsene seos politsei avaldatud statistikaga, mida ajakirjandus kasutab inimeste teavitamiseks.

Kurioosumid ehk artiklid, kus kajastati mõnda ühekordset või silmapaistvat lugu, ent mis ei liigitunud ühegi teise koodikategooriasse, moodustasid üle 16% kõikidest analüüsitud artiklitest. Kurioosumite suurem kajastuste maht, võrdluses teiste kelmuste tüüpidega, tuleneb ühelt poolt sellest, et kajastati väga erinevat liiki kelmusi, mis ühest või teisest aspektist teistest erinesid. Näiteks seisnes enamjaolt kurioosus kelmuse toimepanemiseks kasutatavas kanalis, avaliku huvi orbiidis olevatest osapooltest või eriskummalistest juhtumitest, milletaolist varem teadaolevalt juhtunud ei ole. Teisalt oli kajastuste maht suurem, sest erilise loo kajastamisel ei piirduvad vaid ühe korraga ning esines palju korduvaid artikleid, mis koodi esinemise arvu märkimisväärselt ühe aasta lõikes võisid suurendada. Näiteks 2012. aasta kurioosete kelmuste kajastuste arv tulenes suuresti korduvatest artiklitest, sest muuhulgas kajastati (kümnel korral) Tallinna Sadama ehituse kelmusekahtlust (vt Prokuratuur ei hakka..., 2012). Järgnevalt toon veel mõned näited kurioosetest kelmustest erinevatel aastal. 2010. aastal kajastati inkassaatorikelmust, kus asjaolu muutis eriliseks, et kelmi reetis saare murre (Mikovitš, 2010). 2012. aastal oli markantne näide n-ö taarakelmusest, kus taaraautomaati sisestati korduvalt sama purki, et tõsta tagastatavat summat (Simson, 2012). 2013. aastal petsid inimesed tanklas kütust välja krediitpettust kasutades (Alexela: krediitpetturid..., 2013). 2019. aastal räägiti muuhulgas näiteks dopingu- ja spordikelmusest (Madisson & Ämarik, 2019) ning 2020. aastal pakkus end nõiaks nimetav

naisterahvas koroonatestimise võimalust – nimetades talle sümptomid, annab ta telefoni teel teada, kas tegemist on haigusega või mitte (Pärna, 2020). Kurioosete juhtumite maht oli kahe perioodi lõikes erinev, olles suurem 2010.-2013. aastal, madalaim 2020.-2021. aastal. Mainitud aastad langevad kokku koroonakriisiaegsete aastatega, mille tõttu võis kurioosete artiklite arv väiksem olla – just neil aastatel kirjutati rohkem näiteks investeerimisega seotud kelmustest. Neil aastatel vähenes ka koodi „Kelmuse tüüp pole teada“ esinemine, mis võib viidata, et kelmuste kajastamine oli konkreetsem ja ajakirjanduses olid sel ajal üleval muud, prioriteetsemad teemad kui kurioossed kelmused.

Võrreldes teiste kelmustega paistsid artiklitest silma ka **ostu-müügittehingutega** seotud petuskeemid nii kinnisvara kui muude kaupade ja teenuste osas. Andmetest selgub, et selle kelmuse tüübi kajastuste arv on aasta aastalt vähenenud, jäädes suuremaks 2010ndate esimeses pooles. 2010. aastal kajastatud kelmuste hulka kuulusid muuhulgas näiteks kelmused, kus internetiportaalis müüdi olematuid ehitusmaterjale ja fototarbeid (Paadunud kelm mõisteti süüdi, 2010), ettevõtetele müüdi olematuid mobiiltelefone (Jokkeri jõuk jäi rahapesus süüdi, 2010) või kelmus, kus naisterahvad petsid vanurilt kortereid välja, lubades samaväärseid või paremaid asemele osta (Mõrtsuktädid mõisteti aastateks vanglasse, 2010). 2011. aastal kajastati üsna erineva loomuga ostu-müügittehingutega seotud kelmusi, muuhulgas mainitakse autode ostu ja müügiga seotud pettusi (Luude, 2011), Nõmmel tegutsenud “puuärimeest”, kes lubab küll soodsat hinda, ent teeb tööd kehva kvaliteediga (Ots, 2011) ja libamaaklerite petuskeemi, kus kinnisvaraportalides on omaniku loata ja teadmata üleval kinnisvara, eesmärgiga saada kätte või petta välja käsiraha, ettemaks või vahendustasu (Tšetörkin, 2011). 2022. aastal kajastati vaid üht ostu-müügittehinguga seotud kelmust, kus Valgamaa mees soovis Facebooki vahendusel soetada freespinke, kuid kaupa kätte ei saanud (Maranik, 2022). Üheks selgituseks ostu-müügittehingute suuremale esindatusele ajakirjanduses 2010ndate alguses võib olla nende suur arvuline osakaal kelmuste statistikas: ohvriuringu põhjal 13% kogu 2013. aastal toimunud kelmustest olid tarbijapettused ehk kauba müümise või teenuse osutamisega seotud pettused (2012: 14%, 2011: 12%) (Ahven, 2014). Samas ei põhjenda statistika hilisemat kelmuste kajastuste arvu vähenemist, sest taoliste kelmuste arv ei ole aastate lõikes vähenenud, nagu võiks tunduda meediakajastuse põhjal: eri aastatel on ametlikult registreeritud ostu-müügittehingutega seotud pettuste arv jäänud vahemikku 10-16%, kusjuures aastal 2022. oli end pettuse ohvriks märkinud suisa 16% ohvriuringu küsitlusele vastanutest (Varavastased kuriteod, 2023). Samas on ostu-

müügitehinguga seotud kajastuste arv 2022. aastal aastate lõikes kõige väiksem. Üheks selgituseks võib olla taoliste kelmuste uudisväärtuse vähenemine – neid on aastate lõikes juba piisavalt kajastatud ja juurde on tulnud uued, pealtnäha prioriteetsemad kelmused nagu näiteks investeerimisega seotud petuskeemid.

Üsna selget muutust on märgata **investeerimisega** seotud pettuste osas. Kõige suurem oli investeerimispettustega seotud kajastuste arv 2020. aastal (28 korda). Üheks oluliseks teemaks 2020. aastal oli juhtum Eesti ühisrahastusplatvormide Kuetzal ja Envestioga seoses – investorid jäeti teadmatusse ja rahastusplatvormid suleti (Randlo, 2020a). Lisaks oli oluliseks teemaks Rumeenias kinnisvara soetamiseks korraldatud võlakirjaemissioon, milles Eesti investorid kaotasid raha, kuna väidetavalt esitas Swedbank eksitavat teavet (Petetud investorid..., 2020). 2020. aastal kirjutati investeerimisega seotud pettustest kui “Eesti teisest epideemiast” (Poom, 2020). Investeerimispettuste ohvriks langeb aasta aastalt rohkem inimesi, kusjuures pettuste aktiivsust on lisaks üldisele kasvule tõstnud ka laekumised teisest pensionisambast (Kreek, 2022). Investeerimiskelmuste meediakajastuste pidevama kasvu arvatav peamine põhjus on eestlaste investeerimisteadlikkuse ja –huvi kasv (Alliksaar, 2022), mis on omakorda kaasa toonud investeerimispettuste olulise kasvu. Seega võib arvata, et investeerimispettustega seotud meediakajastuste kasv on tihedalt seotud investeerimisega seotud kelmuste üldise kasvuga. Nagu eespool mainitud, on suurenenud inimeste investeerimishuvi, mistõttu on neil suurem huvi selleteemalisi, sh pettustega seotud, artikleid lugeda ja seetõttu kajastavad neid rohkem ka ajakirjanikud.

Artikleid, kus **kelmuse tüüp polnud teada**, oli 10,9% kõikidest kajastustest. Neil juhtudel oli enamasti loo sisu milleski muus ja kelmust mainiti vaid möödaminnes, n-ö kaasuva kuriteona. Näiteks räägiti mõrvast, kuid kelmust mainiti kui varasemat või muuhulgas sooritatud kuritegu. Selle üheks põhjuseks võib olla, et ajakirjanike jaoks on ühed kuritegevuse liigid selgelt huvipakkumamad kui teised – kui samaaegselt toimepandud muu kuritegu on oma olemuselt atraktiivsem või uudisväärtuslikum, mainitakse kelmust kui vähetahtsamat kuritegu, selgitamata täpsemaid tagamaid. Mõnel juhul kasutas politsei meediat, et tabada kelmi, kes on arvatavasti teinud kahju, kuid sageli polnud täpsustatud, milles kelmus täpsemalt seisnes. Koodi „Kelmuse tüüp pole teada“ esines rohkem perioodil 2010-2013, mis võib osaliselt viidata kelmuse teadvustamise ja olulisuse kasvule, mistõttu ajakirjanikud kelmuse sisule hilisemas perioodis üha

rohkem tähelepanu pöörasid. Kuigi konkreetne kood ei anna sisulist infot kelmuse tüübi kohta, on kõnealuse fakti ehk kelmuse tüübi määramist võimaldava kirjelduse puudumise märkimine oluline, sest see võimaldab ilmestada, kui palju kajastatakse kelmust kui teemat ka konkreetsete kelmuste sisu avamata

Ametnike/riigiasutuste petmise kajastamine oli aastate lõikes ühetaoline, kuid selgelt eristub 2022. aasta, mil kelmuse kajastuste arv hüppeliselt kasvas. Suur kajastuste arv on otseselt seotud Mailis Repsi juhtumiga, mis skandaalse loona meedia huviorbiidis pikalt püsis (algas 2021. aastal): kajastati kaasuse erinevaid tahke, toimunud sündmusi ja kaasatud osapooli. Nagu mainitud, püsisid ametnike/riigiasutustega seotud kelmused kajastustes stabiilsena, moodustades kokku ligi 10% kõigist kaardistatud kelmustega seotud kajastustest. 2012. aastal kajastati mitut eripalgelist juhtumit, mis seostusid soodustuskelmusega. Ühel juhul lasid kaks teadlast endale projektitoetusi võimaldavast programmist teha väljamakseid isiklikuks otstarbeks (Poom, 2012). Teiseks kajastati lugu arstist, kes nõudis alusetult Haigekassalt raha hambaproteeside hüvitamiseks (Ibrus, 2012). Kuna nn Pae tänava pommimees Märt Ringmaal täitus 2020. aastal 15-aastane vanglakaristus ja ta vabastati, oli taaskord teemaks temaga seotud kelmus, kus mees esitas Pensioniametile valeandmeid sisaldava tööraamatu pensioniraha saamise eesmärgil (Pihlak, 2020) - kuigi kelmus ei olnud põhiteema, on seda siiski mainitud. Lisaks kajastati Tartu endise abilinnapeaga seotud soodustuskelmust, mille sisu pole küll rohkem täpsustatud, ent millega tekitati riigile enam kui 1,7 miljoni euro suurune kahju (FOTOD KOHTUST: Tartu endise..., 2020). Riigi või omavalitsuste raha kasutamine on avaliku huvi orbiidis ning ajakirjanduse roll on selliseid juhtumeid kajastada ja avalikkust teavitada. Eespool mainitud näidetele tuginedes selgub, et ametnike/riigiasutuste petmisega seotud teemad leiavad lisaks informatsiooni jagamisele sageli kajastust ka kelmuste osapoolte isikutest tuleneva huvi tõttu – mitmel juhul oli tegemist avaliku elu tegelasega või lugu oli muudmoodi avalikkuse huviorbiidis (näiteks nn Pae tänava pommimehe juhtum). Oluliseks aspektis oli ka kahju suurus, sest mida suurem oli kahju, seda intrigeerivam teema. Ametnike/riigiasutuste petmisega seotud lood võivad olla ka õpetliku alatooniga, tuletades inimestele meelde, et sellistel pekkustel on tagajärjed.

Kelmuse tüüp “**Tuntud asutuse nimel esinemine**” pälvis rohkem tähelepanu aastatel 2013 ja 2021 (vastavalt 12 ja 16 kirjet). 2013. aastal kajastati mitmeid olukordi, kus vanematelt inimestelt petetakse suuri summasid raha välja, kontakteerudes näiteks telefoni teel ja väites end olevat

politseinik või pangatöötaja. Üks markantsemaid näiteid, mis mitmel korral ka kajastust leidis, puudutas näiteks libapolitseinike tegevust. Väidetavad politseinikud pöördusid vanemate inimeste poole ja rääkisid, et lähedane inimene või sugulane on sattunud avariisse ja nüüd on vaja kiiremas korras suuremat summat sularaha (Narvas loovutasid kaks..., 2013). Kui 2013. aastal oli probleeme end politseina esitavate kelmidega, siis 2021. aastal levisid petuskeemid, kus kelm esitles end telefoni teel pangatöötajana ja erinevaid ettekäandeid kasutades peteti inimestel välja pangaandmed, mida hiljem sai kasutada ohvri kontol raha liigutamiseks (Pau, 2021). Kõikide kajastatud kelmuste tüüpidega võrreldes jäi „Tuntud asutuse nimel esinemise“ koodi esindatus keskpäraseks – juhtumeid esines igal analüüsitud aastal, erinedes eespool mainitud 2013. ja 2021. aastal ning piirdus vaid ühe kajastusega aastatel 2010-2012. Samas on aastatel 2019-2022 kajastuste arv esimese perioodiga võrreldes kasvanud, mis võis olla ajendatud soovist inimesi konkreetsete kelmuste eest hoiatada. Kui 2013. aastal oli suurem kajastuste arv seotud konkreetsete libapolitseinike juhtumitega, mida intrigeeriva teemana mitmel korral kajastati, siis 2021. suurem kajastuste arv võib olla seotud 2020. aasta lõpus kehtestatud pensionireformiga, mille esmased väljamaksed toimusid 2021. aasta sügisel (Teisest sambast..., 2021), mille teadmises kelmid petuskeeme hakkasid toime panema ning ajakirjanikud kelmuste eest hoiatama. Toetudes Politsei- ja Piirivalveameti andmetele, on taoline kelmuse liik, kus helistatakse ja tutvustatakse end mõne tuntud asutuse esindajana, Eestis laialt levinud (Kelmuse tüübid, mis..., i.a). Võttes arvesse, et kelmus on Eestis laialt levinud, on meediakajastus siiski olnud tagasihoidlik, jäädes mitmel aastal vaid ühe kirje juurde. Üks võimalikke selgitusi on, et ajakirjanikud ei pea teemat piisavalt atraktiivseks ja ainulaadseks, kuna seda tüüpi kelmused on väga levinud ja nende pidev kajastamine ei tundu vajalik ega huvitav, v.a kui tegemist on näiteks kurioosema looga, nagu oli libapolitseinikega.

Kindlustuspettuste kajastamine oli teemakohasem 2010ndate aastate esimeses pooles: kõige enam kajastati neid 2011. aastal (kümnel korral). Nimetatud aasta suur kajastuste hulk tulenes enamjaolt sama juhtumi põhjal (kaheksal korral). Nimelt süüdistati kohtunikku kindlustusjuhtumi kohta valeandmete esitamises, muuhulgas remontis tema avariilist maasturit poja firma, kelle tarbeks peteti kindlustusfirmalt rohkem raha välja, kui remonditöid oli (Riigiprokuratuur saatis..., 2011). Ilmus ka eraldi kindlustuskelmustest kõnelev artikkel, kus viidati erinevatele faktidele kindlustuskelmuste kahjude ja mahtude osas (Eestis petetakse..., 2011). Kuigi kindlustuspettustega seotud teemad käisid ajakirjandusest aeg-ajalt läbi, olid need pigem n-ö

juhtumipõhised – kui oli mõni tähelepanuväärsem või erilisem lugu, siis seda kajastati, kuid olulisi mustreid välja ei joonistunud.

Artiklid, kus kajastati **laenukelmusi**, olid rohkem seotud konkreetsete juhtumitega, kus osapooled on avaliku elu tegelased või lugu ebatavaline. Näiteks 2021. aastal ilmus mitu lugu tuntud muusikust, kes hasartmänguvõlgade katteks võttis laenu teiste inimeste nimel (Muusik läheb kohtu alla..., 2021). 2010. aastal kajastati lugu, kus naisterahvas manipuleeris vaimupuudega inimesega, eesmärgiga sõlmida tema nimel laenulepinguid – selles loos pidi petis kannatanutele hüvitama 400 000 krooni (Petis peab..., 2010). Ka laenukelmuste arv jääb tagasihoidlikuks, kajastades ainult silmapaistvamate osapoolte või suuremate kaotustega kelmusi.

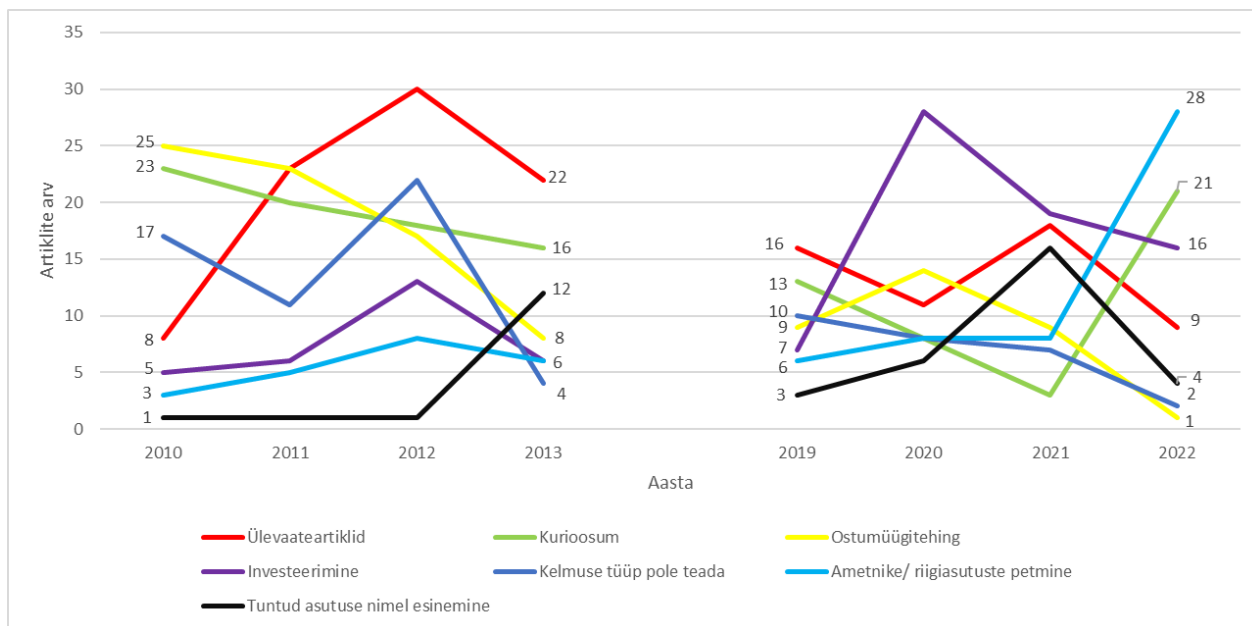
Raamatupidamis- ja arvepettuseid esines taaskord rohkem 2010ndate aastate esimeses pooles. Nii 2010. aastal kui ka 2011. aastal kajastati ehitussektoris toimunud kelmusi. Näiteks kaks firmat sõlmisid fiktiivseid ehituse alltöövõtulepinguid üldehitustööde tegemiseks – esitati enda poolt koostatud fiktiivseid arveid tööde eest, mida tegelikult polnud tehtud (Allhankijatele 18 miljonit..., 2011). Teiseks süüdistati projektijuhti, kes omas õigust vastu võtta arveid, kuid kes tellis töötajana erinevatest ettevõtetest teenuseid ja kaupu enda isiklikuks otstarbeks (Tööandjat petnud projektijuht..., 2011). Kajastuste arv oli siiski küllaltki tagasihoidlik ja kajastati erilisemaid või silmapaistvamaid juhtumeid, kus kahjud olid suuremad. Lisaks on teema üsna spetsiifiline, millel arvatavasti tavapärast suuremat avalikku huvi ei ole. Selgeid mustreid kajastustes ei selgunud.

Armukelmused kerkisid rohkem esile 2019.-2022. aastal, jäädes kokkuvõttes arvult siiski üsna tagasihoidlikuks. Kuigi kajastuste arv on üldiselt pigem kesine, said armukelmused atraktiivsete lugudena märkimisväärselt tähelepanu – enamasti olid artiklid eraldiseisvad, kus juhtunut põhjalikult analüüsiti, sageli ohvrit otseselt või kaudselt naiivseks/rumalaks tembeldades. 2022. aastal väitis politsei, et armukelmi ohvriks langeb aastas mitukümmend eestimaalast, kusjuures 2021. aastal kanti kelmide kontodele pea 400 000 eurot (Mägi, 2022). 2021. aastal ilmus näiteks lugu mehest, kes tutvus Tinderis naisega, kes pärast mõnenädalast tutvust virtuaalmaailmas lubas mehel ja tema sugulastel kauplemisega raha teenida (Joakit, 2021). Mees tegi väidetavale naisterahvale krüptorahas mitu makset (Joakit, 2021). Politsei andmetel on inimeste teadlikkuse tõusuga armupetturite juhtumeid aastatega vähenenud, kuid vaatamata politsei teavitustele ja meediakajastusele on neid siiski omajagu (Mägi, 2022).

(Ootamatu) võiduga seotud pettuste kajastus jäi analüüsitud kelmuse tüüpidest kõige tagasihoidlikumaks. 2020. aastal oli kajastusi aastate lõikes kõige rohkem (kokku neli), kuid kõik puudutasid üht ja sama juhtumit. Nimelt lõi veebileht lottoviva.com ebaõige ettekujutuse tegelikest asjaoludest, müües lotopileteid, mille lubatud võitu kunagi pangakontole ei saanud (Vasli, 2020a). Kuna lottoiva.com'iga seotud pettust kajastati meedias mitmel korral, võib eeldada, et meediakajastusel oli oluline roll selles, et ohvreid ei olnud palju – jätkuloona kajastati lugu meesterahvast, kes portaali kaudu lotopileteid ostis ning kellele teatati veebilehel saadud lotovõidust, juhul kui ta tasub küsitud summa (Rebane-Mäe, 2020). Mees leidis internetist artikli, millest räägiti samast juhtumist kui kelmusest ja ta ei kandnud kelmidele rohkem raha (Rebane-Mäe, 2020). Kirjeldatud lugu on oluline, sest kuigi taolisi kelmusi on arvatavasti palju, on meedia suureks abiks hoiatava sõnumi levitamisel. Siiski on lugude arv kokkuvõttes tagasihoidlik, kuna teema oma olemuselt igapäevane ja ei ole seega ajakirjanduse jaoks atraktiivne.

Kõige selgemalt muutusid kelmuse tüüpidest ostu-müügitehingute ja investeerimistega seotud pettused, kus ostu-müügitehingutega seotud kelmused pälvisid rohkem kajastust 2010-2013 ja vähem 2019-2022 ning investeerimisteemaliste kelmuste kajastuste arv vastupidiselt väiksem 2010ndate alguses ja suurem perioodil 2019-2022. Kelmuste arv, mille sisuks oli mõne tuntud asutuse nimel esinemine ja sellega seonduv petuskeem, oli märkimisväärselt suurem 2013. ning 2021. aastal, kuid need olid enamjaolt samad või sarnased juhtumid, mis ajakirjanduses korduvalt kajastust leidsid. Kurioosumeid oli tunduvalt rohkem esimesel analüüsitud perioodil, märkimisväärselt vähenesid need 2020.-2021. aastal, mis jääb koroonaaegsesse perioodi. Ülejäänud kajastatud kelmuste tüüpides on toimunud väiksemad muudatused, nende kajastuste arv oli analüüsitud perioodidel üsna stabiilne, jäädes paljudel juhtudel vaid üksikjuhtumite juurde.

Joonisel 3 on kokkuvõtvalt joondiagrammina välja toodud meediakajastused kelmuste tüüpide kaupa aastate lõikes, et saada parem visuaalne ülevaade perioodide jooksul aset leidnud muutustest. Joonisel on näidatud kajastustes enim esinenud kelmuse tüübid, mille kajastuste mahus esines muutusi: ülevaateartiklid, investeerimine, tuntud asutuse nimel esinemine, kurioosum, ostu-müügitehing, ametnike/riigiasutuste petmine, kelmuse tüüp pole teada.

Joonis 3. Kelmuste peamised tüübid Delfis ilmunud artiklites aastate lõikes.

Nagu peatükis 3.3.1. mainisin, siis kelmuste tüüpide koodide loomisel lähtusin nii olemasolevatest materjalidest kui andmetest endast. Tööprotsessi käigus eemaldasid ja lisasin mõned koodid. Eemaldamise põhjuseks oli eelkõige kelmuse tüübi väga väike esinemise arv, mille tõttu liigitasin kelmuse tüübi kurioosumiks. Koodide lisamise põhjus oli nende arvatust sagedasem esinemine kajastustes – see kerkis esile näiteks „Laenukelmuste“ puhul, mille lisasin tööse protsessi lõpufaasis. Leian, et kategooria „Kelmuse tüüp“ koodide valik oli ammendav. Kuigi suur osa kelmustest ei kuulu kindla kelmuse tüübi alla, arvan, et just erilised juhtumid ja ülevaateartiklid iseloomustavad samuti kelmuste tüüpide esinemist või mitteesinemist meediakajastustes. Edasisteks uurimusteks eesmärgiga kaardistada kelmuste tüüpe meediakajastustes, soovitan kriitiliselt hinnata varem loodud koode ja kaaluda kategooriate loomist ka ainult andmetest lähtuvalt.

4.2. Kelmustes kasutatud kommunikatsioonistrateegiad

Alapeatükis tutvustan analüüsi käigus selgunud kelmustes kasutatavate kommunikatsioonistrateegiatega jaotust. Kelmusest kui kommunikatsiooniaktist kirjutasin rohkem alapeatükis 1.2.2. Järgnevalt toon välja nende jagunemise aastate lõikes (vt Tabel 9). Kursiivis on märgitud kategooria „Pole täpsustatud“, märkides neid kajastusi, milles kasutatud strateegiat määrata ei saanud.

Tabel 9. Kelmustes esinenud peamised kommunikatsioonistrateegiad aastate lõikes

STRATEEGIA	2010	2011	2012	2013	2019	2020	2021	2022	KOKKU
Kasusaamisega meelitamine	53	50	53	39	51	46	56	63	411 (71,7%)
<i>Pole täpsustatud</i>	33	22	26	10	4	18	7	10	130 (22,7%)
Kahjukandmisega ähvardamine	1	4	1	8	0	9	8	1	32 (5,6%)
KOKKU									573 (100%)

Sarnaselt Kikerpilli ja Siibaku (2021) uurimusele nähtus analüüsitud meediatekstidest, et kelmuste puhul domineerib kommunikatsioonistrateegiana kasusaamisega meelitamine, mida esines ca 72% tekstidest, kahjukandmisega ähvardamist esines vaid ca 6% juhtudest.

Kasusaamisega meelitamise strateegia oli ühtviisi kajastustes levinuim kõigil analüüsitud aastatel. Selle põhjuseks võib olla nii strateegiat sisaldavate kelmuste suurem statistiline osakaal kõigist kelmustest kui ka taoliste lugude huvitavus. Kelmuse tüüpide lõikes oli kasusaamisega meelitamine strateegiana Delfi portaali kajastuste põhjal kasutusel pea kõigis kelmuse tüüpides – ootamatu võidu, annetuspettuse, ostu-müügitehingute, investeerimise kui teiste kelmuste puhul. Näiteks võltsloteriid, kus lotovõiduga peibutatakse heauskseid pileteid ostma, kuid tegelikkuses

pole ei võitu ega maksta tagasi ka piletiraha (Rebane-Mäe, 2020). Kasusaamisega meelitamise strateegia osakaal tõusis mõnevõrra 2021.-2022. aastal, mille üheks põhjuseks võis olla koroonakriis, mille tõttu kajastati rohkem kelmuse tüüpe, mis olid seotud kasusaamisega meelitamisega.

Kahjukandmisega ähvardamine sai meediakajastustes vähe tähelepanu. Strateegia esines mitmel juhul koos kelmuse tüübi “Tuntud asutuse nimel esinemisega”. Näiteks 2013. aasta libapolitseinike juhtum, kus inimestele helistades või kodu ukse taha ilmudes teatati lähedasega juhtunud suurest õnnetusest, mille puhul aitab ainult teatud rahasumma maksmine (Narvas loovutasid kaks..., 2013). Kahjukannatamisega ähvardamise strateegia oli meediakajastustes rohkem esil 2020. aastal (üheksal korral). Mainitud aastal kajastati meedias nn metsakelmusi, kus metsaomanikele tehakse kõnesid või kirjutatakse sooviga neilt kiiresti metsa osta ning erinevaid manipuleerimisvõtteid kasutades (rõhutakse heale hinnale, seadustele ja metsa kehvale seisukorrale või halvale asukohale), petetakse inimestelt odava hinnaga metsamaad välja (Kelmused metsaäris..., 2020).

Üheks kasusaamisega meelitamise strateegia suurema kajastamise põhjuseks võib olla, et sellise kommunikatsioonistrateegiaga petuskeeme esines statistiliselt rohkem. Teiseks aspektiks võib olla seos kelmuste tüüpidega – enamik kaardistatud kelmuste teemasid põhinevad oma olemuselt kellegi meelitamisel, olgu selleks head investeerimisvõimalused, hea ja soodne kaup või teenus, armukelmus jt. Olemuselt kahjukandmisega ähvardamisega käis artiklites enim kokku teemakategooria “Tuntud asutuse nimel esinemine”, sest sealsetel juhtudel ähvardati sageli ohvrit käsu täitmata jätmise korral lähedase õnnetusega, raha kadumisega pangast vm. Teisalt võib kahjukannatamisega ähvardamise vähene esindatus olla seotud meedia vähese huviga antud kaasuste kajastamise puhul.

22,7% juhtudest oli kommunikatsioonistrateegiat keeruline tuvastada või polnud seda täpsustatud. Artiklite puhul, kus strateegiat oli keeruline tuvastada või see ei selgunud, oli enamasti tegemist artiklitega, kus ei selgitatud ka, milles kajastatav kelmus seisnes või jäi ebaselgeks, kumma kommunikatsioonistrateegiaga tegemist võis olla. Kokkuvõttes, ajaperioodide lõikes kajastatud kelmuste kommunikatsioonistrateegiad suures osas ei muutunud: strateegiate osakaalud olid aastate lõikes samas suurusjärgus ning domineeris kasusaamisega meelitamine.

Nagu varasemalt mainitud (vt peatükk 3.3.2.), lõin kommunikatsioonistrateegiate koodid lähtudes Kikerpilli ja Siibaku (2021) artiklist. Kuna ligi 23% juhtudest polnud täpsustatud ega muudmoodi artiklist välja loetav kelmuses kasutatud kommunikatsioonistrateegia, võib tagantjärele öelda, et koodiskeem oleks võinud olla detailsem. Siiski andis nende koodide kasutamine hea ülevaate kelmustest meediapildis, viidates ka neile juhtumitele, kus kelmuse sisu oli kommunikatsiooni vaatenurgast ebaselgem või komplekssem.

4.3. Kelmustes kasutatud peamised suhtluskanalid

Järgnevalt tutvustan kajastatud kelmustes edastamiseks ja potentsiaalse ohvrini jõudmiseks kasutatud peamiseid kanaleid. Tabelis 10 on välja toodud kanalite jaotus aastate lõikes. Kursiivis on märgitud kategooriad „Pole täpsustatud“ ja „Muu“, märkides neid kajastusi, milles kelmuse toimepanemiseks kasutatud kanal 1) ei olnud täpsustatud või 2) ei kuulunud ühtegi määratud koodi.

Tabel 10. Kelmustes kasutatud peamised kanalid aastate lõikes.

MEEDIUM	2010	2011	2012	2013	2019	2020	2021	2022	KOKKU
<i>Pole täpsustatud</i>	47	49	63	26	25	28	20	50	308 (51,7%)
Telefonikõne/-sõnum	7	2	2	15	8	17	23	6	80 (13,4%)
Veebileht	17	5	3	2	3	20	13	3	66 (11,1%)
Otsesuhtlus	12	16	6	13	5	3	2	7	64 (10,7%)
Sotsiaalmeedia	1	1	0	0	5	7	12	7	33 (5,5%)

MEEDIUM	2010	2011	2012	2013	2019	2020	2021	2022	KOKKU
E-post	6	1	1	0	2	9	5	0	24 (4%)
Muu	4	3	5	0	8	0	1	0	31 (3,5%)
KOKKU									596 (100%)

Üle poolte juhtudest ei selgunud artiklist, milline oli peamine kanal kelmuse toimepanemiseks. Ühest küljest on kanalit sageli keeruline määratleda ja arvatavasti on see üks põhjustest, miks kajastustes väga sageli kelmuse toimepanemise kanalit ei täpsustatud. Näiteks ametnike/riigiasutuste petmine on kelmuse tüüp, kus enamjaolt kanalit ei mainitud – kelmust võidi toime panna nii e-posti, telefoni, otsesuhtluse või mõnel teisel teel, lisaks võis kelmuses olla segunenud mitu erinevat kanalit. Teisalt ei ole kelmuse kanal nähtavasti piisavalt atraktiivne teema, mida peaks eraldi kajastama, eriti juhul, kui see pole otseselt kelmuse tüübiga seotud: kanalit mainiti sagedamini koos „Tuntud asutuse nimel esinemise“ tüübiga, hoiatades inimesi, et kelmid võtavad ühendust näiteks telefoni teel või pöörduvad potentsiaalsete ohvrite poole otsesuhtluse kaudu.

Konkreetsetest kanalitest levinuimaks osutus kajastustes **telefonikõne või -sõnum**, mille kajastuste arv oli suurem teisel analüüsitud perioodil. Telefoni teel leidsid aset näiteks kelmused, kus kelm esitles end pangatöötajana, püüdes inimeselt tema isiklikke pangaandmeid kätte saada (Sommer, 2020). Kelmuse tüüp „Tuntud asutuse nimel esinemine“ suurenes kajastustes samuti perioodil 2019-2022, kus mitmel juhul mainiti, et kelmid võtavad ühendust telefoni teel. Telefonikelmustele järgnes **veebilehede ja -portaalide** kasutamine kelmuste toimepanemiseks. Kelmid löid erinevaid (fiktiivseid) heade pakkumistega ostu-müügiportaale jm platvorme või lisasid juba olemasolevatesse portaalidesse, näiteks osta.ee, erinevaid kuulutusid. 2010. aastal levis muuhulgas kelmus, kus erinevatel veebilehekülgedel pakutakse inimestele võimalust kodust töötades teenida suuremaid summasid, kuid skeemi nüanss on see, et soovija peab tegema ettemaksu erinevate kulude katmiseks – pärast raha saatmist võib saada küll vajalikud materjalid, ent töötasu ei maksta (Libatöö veebilehel meelitatakse..., 2010).

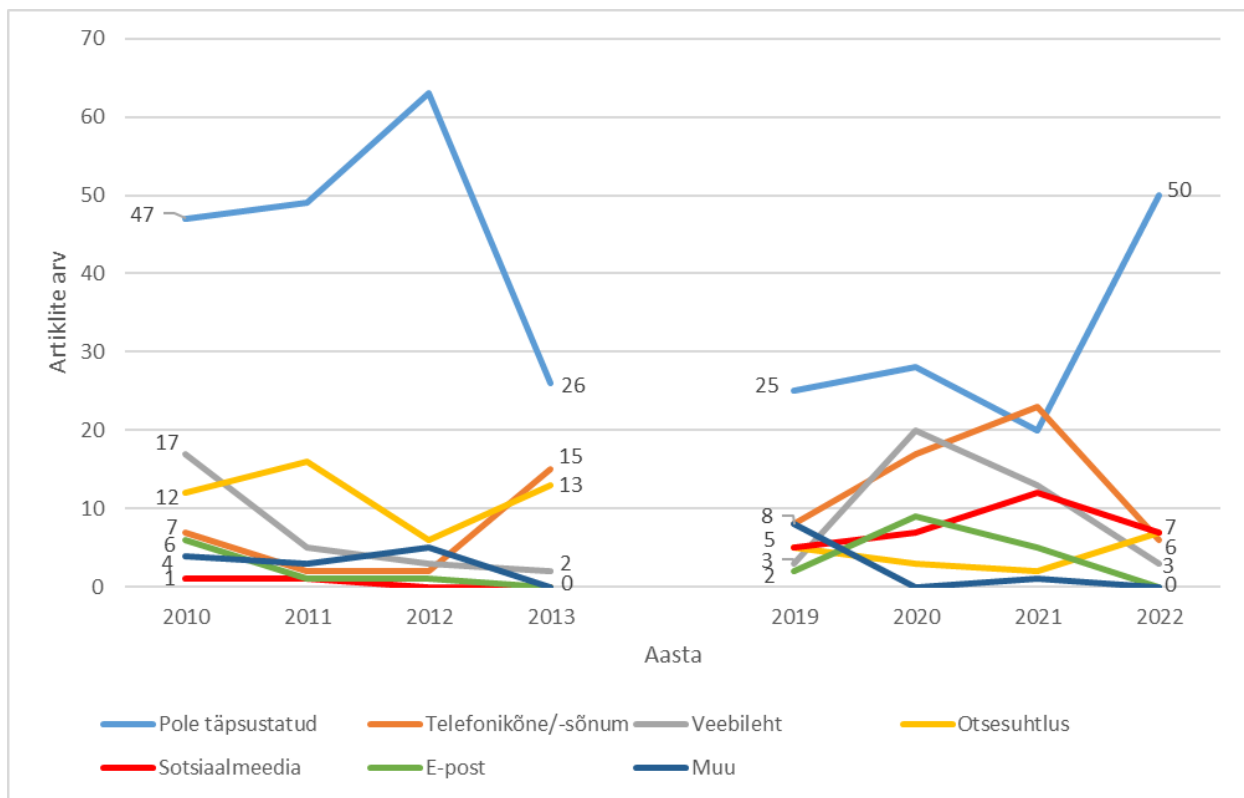
Samas suurusjärgus telefoni teel ja veebiplatvormide kaudu toimepandud petuskeemidega, esinesid kajastustes 11% kirjetest pettused, mis pandi toime **otsesuhtluse/füüsilise** suhtluse teel. Vahemikus 2010-2013 oli otsesuhtluse kaudu toimepandud kelmuste kajastamise hulk märgatavalt suurem kui hilisemas perioodis. Otsesuhtluse teel kelmuse toimepanemise markantsemad näited on muuhulgas 2010. aastal, kui euro tulekuni oli veel veidi aega jäänud ning mil kelmid lunastasid Pärnumaal väidetava 500-eurose rahatähe eest kaupa, jättes rahatähe n-ö pandiks ja lubades järgmisel päeval Eesti kroonides tasuda, väites, et rahavahetus antud piirkonnas puudub – järgmisel päeval neid muidugi tagasi ei saabunud ning selgus, et tegemist oli suveniirrahatähega (Politsei: kelmid üritavad..., 2010).

Sotsiaalmeedia kasutamise puhul kelmuste toimepanemisel selgus, et 2010ndate aastate alguses oli kanal tunduvalt vähem kajastatud kui perioodil 2019-2022, mis on arvatavasti tõusnud sotsiaalmeedia kasutamise pideva kasvu tõttu (Global Social Media..., 2023). Üllatuslikult selgus, et lisaks sotsiaalmeediale kajastati teistega võrreldes vähem **e-posti** teel levivaid kelmusi. Näiteks 2010. aastal kajastati, et levimas on kelmused, kus inimestele saadetakse e-posti kiri teavitusega loteriivõidust, mille kättesaamiseks tuleb täita isikuandmeid nõudev ankeet (Politsei: ei tasu vastata...). Juba 2015. aastal kirjutas BBC, et rämpsposti saatmine on langenud 2003. aasta tasemele – küberkurjategijad otsivad teisi viise, kuidas internetis käivate inimeste pealt raha teenida (Spam email levels..., 2015). Ka RIA küberturvalisuse aastaraamatus (2023) seisab, et lisaks e-postile levitatakse õngitsusi aina enam sotsiaalmeedias, kasutades ära päevakajalisi teemasid. On leitud, et küberkurjategijad saadavad ligi kolm miljardit e-kirja päevas, moodustades ca 1% kõikidest kirjavahetustest (Email Fraud Landscape..., 2021). Statistikaamet on leidnud, et Eesti inimesed kasutavad internetti just eelkõige e-posti jaoks (Koorits, 2022). Paraku kajastub e-posti ja sotsiaalmeedia populaarsus kelmuse kanalina meedias väga vähesel määral. Kuigi kelmusi levib e-posti teel palju, võib vähese kajastamise üheks põhjuseks olla sel viisil toimepandud petuskeemide üldine vähenemine ja rämpspostifiltrite muutumine tõhusamaks (Top Scams of 2021, 2022). Teisalt, on tõenäoline, et inimesed on hakanud e-kirja teel levivaid kelmusi üha paremini tuvastama ja seetõttu ei ole nende ajakirjanduses kajastamine enam aktuaalne.

Otsesuhtluse kajastuste vähenemine ja teiste, tehnoloogiliste kanalite kasv, võib olla seotud kelmuste üldise liikumisega füüsilisest ruumist tehnoloogiamailma, kus on võimalusi kelmuse

toimepanemiseks tunduvalt rohkem. Eelnimetatust on mõjutatud ka meediakajastused, informeerides inimesi üha enam küberruumis aset leidnud kelmustest.

Joonisel 4 on välja toodud kelmuste kanalite esindatus meediakajastustes joondiagrammina, andmaks paremat visuaalset ülevaadet aastate lõikes ja perioodide võrdluses.

Joonis 4. Kelmuste toimepanemiseks peamiselt kasutatud kanalid Delfis ilmunud artiklites aastate lõikes.

Kokkuvõttes esinesid mõned muutused kelmuse toimepanemise kanalite kajastamisel, mis paistsid andmete analüüsimisel märkimisväärselt silma: kui 2010.-2013. aastal domineeris kanalina rohkem otsesuhtlus, siis 2019.-2022. aastal esines rohkem kelmusi, mille kanaliks oli sotsiaalmeedia, telefonikõne või -sõnum ning erinevad veebiportaaliid. Kõige enam esines läbivalt koodi „Pole täpsustatud“, moodustades poole kõikidest kajastustest.

Kelmuste toimepanemiseks kasutatud kanalite ülevaates lähtusin nii materjalist endast kui Hobel jt (2015) artiklist (vt alapeatükk 3.3.3.). Kelmuste kanalite kaardistamine meediakajastustes osutus keerulisemaks, kui esialgu tundus, mida näitab arvukas „Pole täpsustatud“ koodi esinemine. Kuigi töö käigus oli võimalik koode juurde lisada, polnud see kanalite puhul võimalik – kanal kas oli või ei olnud artiklis mainitud. Kuigi ülevaade konkreetselt kasutatud kanalitest on seetõttu mõnevõrra piiratum, pean huvitavaks leiuks, et kanal jäetakse niivõrd sageli kelmuste kajastamisel mainimata.

4.4. Kelmi ja ohvri profiil

Järgnevas peatükis tutvustatakse kelmi ja ohvri üldisi profiile, mis analüüsi käigus selgusid (vt Tabel 11 ja Tabel 12). Nii kelmi kui ohvri profiili puhul olid ülekaalus üksikisikud, vähem kajastati ettevõtete vahelisi või ettevõtte kui ühe osapoole vahelisi kelmusi. Kursiivis on märgitud kategooria „Pole täpsustatud“, märkides neid kajastusi, milles ma kelmi või profiili ei tuvastanud.

Tabel 11. Kelmi üldine profiil aastate lõikes.

KELM	2010	2011	2012	2013	2019	2020	2021	2022	KOKKU
Üksikisik	52	50	40	34	40	49	64	63	392 (65,8%)
Ettevõtte	22	18	33	14	10	23	6	7	133 (22,3%)
<i>Pole täpsustatud</i>	20	13	5	3	5	14	2	9	71 (11,9%)
KOKKU									596 (100%)

Delfis kajastatud kelmuste toimepanijatest suurem osa (65,8%) olid teadaolevalt üksikisikud, kes ohvrit tüsata püüdsid (vt Tabel 11). Siiski oli ka petuskeeme, kus kelmiks osutus ettevõtte, pettes

huvilisi, oma kliente, teisi ettevõtteid või avaliku sektori asutusi. Üks näidetest, kus väidetavaks kelmiks oli ettevõtte, pärineb 2012. aastast, mil reisifirma tüssas oma kliente, varjates ettevõtte pankrotistumist ja pakkudes oma kodulehel reise, mida ei toimunud (TÄISMAHUS: Reisikorraldusfirma, 2012). 2020. aastal toimus pettus ühisrahastusplatvormil Wisefund, mis pakkus investeerimisvõimalusi – raha koguti näiliselt ettevõtetele, kes tegelikult mingit laenu polnud saanud ega Wisefund’ist kuulnudki (Randlo, 2020b). Kelmusi, kus petturiks on ettevõtte, kajastati aasta-aastalt üha vähem. Perioodil 2010-2013 oli taoliste kelmuste osakaal tunduvalt suurem kui hilisemal ajavahemikul. Peatükis 1.2.1. tõin välja, et kelmuse protsess koosneb mitmest osast, millest üks on püüdlus kindlustada, et kelmusest ei raporteerita või kui raporteeritakse, on sihtriigi seadusandlus piisavalt sobilik ja karistused pole suured. Arvan, et ettevõtetele on raske end peita, sest kogu nendega seotud info on avalik ja pärast kelmuse sooritamist ei pruugi nad sooritatud kelmust hästi varjata saada. Lisaks võib üks kajastuse vähenemise põhjus võib olla ka piir ebaeetilise käitumise ja kelmuse vahel, mistõttu kelmuse kui kuriteoni ei jõuta, sest küsitav on ettevõtte käitumisviis ja selle eetilisus või ebaeetilisus. Kuigi ettevõtted kelmina tunduvad atraktiivse ja uudisväärtusliku teemana, siis võib arvata, et taolised juhtumid jõuavad meediasse ka teiste märksõnadega kui kelmus.

Tabel 12. Ohvri üldine profiil aastate lõikes.

OHVER	2010	2011	2012	2013	2019	2020	2021	2022	KOKKU
Üksikisik	45	30	39	31	36	52	40	46	319 (44,6%)
Ettevõtte	28	39	27	17	22	22	18	48	221 (30,9%)
Avaliku sektori asutus	4	6	9	6	18	9	8	37	97 (13,6%)
<i>Pole täpsustatud</i>	17	13	5	4	2	6	24	7	78 (10,9%)
KOKKU									715 (100%)

Ohvri profiili puhul on samuti ülekaalus üksikisikud, järgnevad ettevõtted ja seejärel 13,6% avaliku sektori asutused – neil juhtudel oli reeglina tegu “Ametnike/riigiasutuse petmise” kelmuse tüübiga, kus petturi ohvriks langeb mõni riigiasutus (vt Tabel 12). Teisalt on erinevus üksikisiku ja ettevõtte kajastuste vahel väiksem, kui kelmi puhul, kus üksikisikute poolt toimepandud petuskeeme on kajastatud märkimisväärselt rohkem. Kelmuste, kus ohvriks osutus avaliku sektori asutus, meediakajastus kasvas hüppeliselt 2022. aastal. See on otseselt seotud Mailis Repsiga seotud kaasuse suure kajastamise mahuga mainitud aastal.

Kahe tabeli võrdlusest selgub, et ohvritest kõneldi tunduvalt rohkem kui kelmidest, vastavalt 715 ning 596 kirjet, seejuures “Pole täpsustatud” esines üldjuhul koos kelmuse tüübiga. Kui polnud teada, mis on kelmuse sisu, ei olnud sageli märgitud ka osapooli, kuid osapoolte väljatoomisel eelistati ohvrit kelmile. Selle arvatav põhjus on, et kelmi isik ei ole sageli teada, mistõttu ei saa temast artiklis rääkida.

Ohvrite puhul kirjeldati üsna otse nii ohvri sugu kui vanust. Järgnevalt üks näide:

“Ida prefektuuri teatel andis 82-aastane naine eelmise reede õhtul Narvas Gerassimovi tänaval libapolitseinikele 10 850 eurot. Sama päeva õhtul andis teine 86-aastane naine Narvas Hariduse tänaval libapolitseinikule 155 eurot.” (Narvas loovutasid kaks..., 2013)

Seevastu kelmide välja toomisel jäädi napisõnaliseks, mis võis tuleneda informatsiooni puudulikkusest. Nimeliselt toodi muuhulgas (arvatavad) kelmid välja, kui tegemist oli avalikkusele tuntud inimesega.

Magistritöö artikleid analüüsid ja uurides kelmusi ajakirjanduses ilmunud artiklitele tuginedes, jäi silma sagedane ohvrite sildistamine. Mõned näited kelmuse ohvri sildistamisest või halvustava alatooniga kirjutatust on järgmised:

- „*Libapolitseinikud on heausklikelt välja petnud ligi 28 000 eurot*“ (Libapolitseinikud on..., 2013);
- „*Hindud püüavad kergeusklikke eestlasi petukõnedega*“ (Hindud püüavad..., 2013);
- „*Loll saab Tinderiski petta. Jaburalt palju eestlasi laseb kelme oma raha kallale*“ (Joakit, 2021);

Kuna meedia mängib kuritegevuse tajumisel suurt rolli (Mastrorocco & Minale, 2018) ning meedia maalitud pilt kuritegevusest muutub paljude tarbijate jaoks reaalsuseks, jäädes ainsaks või väheseks kokkupuuteks kuritegevusega (Garland, 2000), on märkimisväärne, et ohvrit süüdistavale sõnakasutusele kuigi palju tähelepanu ei pöörata, kasutades sageli ohvrit halvustavat kõnepruuki.

Kelmide ja ohvrite profiilide kaardistamiseks loodud koodid olid minu hinnangul ammendavad, sest mõlemal juhul oli „Pole täpsustatud“ juhtumite arv teiste koodidega võrreldes madalam. Seega võib öelda, et artiklitest tuli võrdlemisi hästi välja, kes olid kelmuse osapooled just eespool mainitud koodide kontekstis.

5. DISKUSSIOON

Ajendatuna praeguse kirjanduse puudumisest kelmuste meediakajastuste kohta Eesti kontekstis, analüüsisin töös Delfis ilmunud artikleid, mis puudutasid kelmusi. Magistritöö eesmärk oli saada ülevaade Eestis toime pandud kelmuste meediakajastustest, kaardistades artiklites kajastatud erinevaid kelmuse aspekte. Järgnevas peatükis vastan magistritöös esitatud uurimisküsimustele, arutledes uurimuse käigus saadud tulemuste tähendust ja panust kelmuste ning kuritegevuse meediakajastuse uurimisse.

Alapeatükis 1.1. tõstatati erinevatele allikatele toetudes, et kuritegevus atraktiivse teemana on üks ajakirjanike meelisteemadest (vt Surette, 2011: 27), kuigi sageli on probleemiks, et need kajastused – eriti, mis puudutab ilmumise sagedust – ei vasta tegelikule olukorrale: midagi, mida kajastatakse rohkem, tundub olevat suurem probleem, kui see tegelikult statistiliselt võib olla (vt Martin, 2019: 20). Märkimisväärselt suures osas kajastati ajakirjanduses praktiliselt kõikide aastate lõikes kurioosse sisuga artikleid, mis ei paigutunud ühte ega teise kelmuse tüübi kategooriasse oma erilise või ainukordsuse tõttu. Unikaalsed, kentsakad või kummalise sisuga kelmused on atraktiivsed ja leiavad palju kajastust, mh korduvalt. Intrigeerivate lugude kordusi oli märgata ka teiste kelmuste tüüpide puhul. Näiteks 2022. domineerivaim ametnike/riigiasutuste petmise kelmuse tüüp oli otseselt seotud konkreetse ja palju kajastust leidnud juhtumiga, mitte niivõrd meedia kõrgendatud huviga ametnike/riigiasutuste petmise kajastamisel. Üks oluline aspekt on lisaks majanduslikud ja turunduslikud kaalutlused, mis meediasisu kujundavad (Beale, 2006) ning mis võiks põhjendada kurioosumite suuremat kajastuste arvu läbi mõlema analüüsitud perioodi. Ka konkreetsemalt artiklis kajastatud kelmuste tüüpide puhul selgus, et lugude kajastamise oluliseks aspektiks oli kas intrigeeriv kelmuse osapool (näiteks ohvriks või kelmiks oli mõni avaliku elu tegelane või tuntud asutus), omapärane kelmuse toimepanemise viis ja kanal või mõni muu tähelepanuväärne aspekt nagu väga suur kaotatud summa. Töö tulemustest selgus, et perioodide lõikes muutusid mitmete kelmuse tüüpide kajastused. Ostu-müügikelmuste puhul täheldasin kelmuse tüübi järk-järgulist vähenemist meediakajastuses: perioodil 2010-2013 kajastati taolist kelmuse tüüpi tunduvalt rohkem kui 2019-2022 aastal. Kuigi kelmuste statistiline arv, nagu võiks kajastuste põhjal eeldada, neil perioodidel ei vähenenud (Varavastased kuriteod, 2023), on üks võimalikke selgitusi, et kui algselt toimusid kuriteod rohkem füüsilises ruumis, otsekontakti kaudu, siis hiljem suundusid need üha enam küberruumi. Veebis toimepandud

kelmused aga ei pruugi ajakirjanduse jaoks piisavalt uudisväärtuslikud olla, sest sarnast tüüpi kelmusi juhtub pidevalt: inimene kaotab raha, langedes mõne kelmist müüja ohvriks sotsiaalmeedia või müügiplatvormide kaudu. Lisaks leidsin töö tulemustes, et investeerimisega seotud pettuste arv kasvas hüppeliselt just teisel analüüsitud perioodil. Sarnast muutust oli märgata ka koodi „Tuntud asutuse nimel esinemine“ puhul, kus esimesel perioodil oli kirjeid tunduvalt vähem kui teisel. Politsei- ja Piirivalveamet on välja toonud, et Eestis levivad viimasel ajal kelmuse tüübid, kus helistatakse ja tutvustatakse end mõne tuntud asutuse nimel (näiteks panga esindaja või politseinik) või pakutakse tulusaid investeerimisvõimalusi (Kelmuse tüübid, mis..., i.a). Kuna krimiuudised pärinevad enamjaolt politsei edastatud teadetest (Surette, 2011: 19) ning investeerimise ja tuntud asutuse nimel esinemisega seotud kelmuste hulk on viimastel aastatel kasvanud ka kuritegevuse statistikas, võib eeldada, et ajakirjanduse huvi teemade kajastamisel on tuginenud kelmuste hulga statistilisele kasvule. Ligi 11% artiklitest kelmuse tüüpi ei täpsustatud – sellistel juhtudel oli fookus mõnel muul kuriteol, kelmust mainiti muuseas või otsiti kelmi ohvreid, täpsustamata, milles kelmus seisnes. Siiski olid selliste kajastuste kaardistamine vajalik, et saada ülevaade, kui oluliseks kelmust peetakse: perioodil 2010-2013 oli selliseid kelmusi, kus peale selle, et kelmus toimus, muud informatsiooni ei olnud, rohkem kui perioodil 2019-2022, mistõttu võib järeldada, et kelmuste sisuline kajastamine on muutunud olulisemaks.

Magistritöö teoreetilist tausta tutvustavas peatükis 1.2.2. tõin välja, et kelmuste puhul tekitavad rohkem usaldusväärset ja suurendavad tõenäosust petuskeemi ohvriks langeda eelkõige kahjukannatamisega ähvardavad kirjad (Polage & Williams, 2019). Andmete analüüsist selgus aga, et kajastatud kelmustest 71,7% moodustasid need, kus potentsiaalset ohvrit meelitati kasusaamisega, kusjuures strateegia oli kajastustes ülekaalus kõigil analüüsitud aastatel. Kuigi Polage ja Williams (2019) märkisid, et ähvardavad kirjad tõstavad teatud määral usaldusväärset, on jõutud järeldusele, et mõju võib olla ka vastupidine – on leitud, et näiteks ähvardava tooniga kirju on inimestel kergem kelmuse alla liigitada (Hills & McAlaney, 2020). Kikerpill jõudis oma doktoritöös sarnasele tulemusele, et kommunikatsioonistrateegiatest domineeris kasusaamisega meelitamine (2021). Ühe võimaliku järeldusena tõi ta välja, et kui ähvardava tooniga kirju tuvastavad inimesed tõenäolisemalt petuskeemina, siis kelmi eesmärk on ohver panna sooritama toiminguid või tegusid, mis talle kasu toovad (Kikerpill, 2021). Seega ei ole kelmil mõistlik riskida, et ohver tuvastab kelmuse juba varajases staadiumis (Kikerpill, 2021). Lisaks toob Kikerpill välja COVID-19 kontekstis välja, et pandeemia andis teemana kelmidele hea võimaluse

inimesi ähvardamise asemel kasusaamisega meelitada, pakkudes lahendusi ja võimalusi probleemide lahendamiseks (2021). Töö tulemustest selgus, et pandeemiaaastatel, st 2021 ja 2022, suurenes kasusaamisega meelitamise strateegia kajastamine, mis võis olla tingitud sellist sorti kelmuste üldisest kasvust koroonakriisi mõjutustel (vt Kikerpill, 2021). Tõstatatud teema vajaks kindlasti edasi uurimist, et paremini mõista seda, kuidas kelmuse sotsiaalne kontekst selle õnnestumist mõjutab või kelmuses kasutatavaid tegudele suunavaid ettekäändeid kujundab.

Olemasoleva info kohaselt püütakse Eesti inimestelt raha välja petta eelkõige petukõnede, õngitsussõnumite ja võltsitud veebilehtede abil (Lichtfeldt, 2023a). Austraalia konkurents- ja tarbijakomisjoni (ingl k *Australian Competition & Consumer Commission*) hallatava ja kelmusi/pekkumise monitooriva veebilehe Scamwatch järgi on kõige enam levinud just tekstisõnumi teel toime pandavad petuskeemid (Types of scams, i.a), ka Ameerikas asutatud mittetulundusühing *National Consumers League* toob 2021. aasta kokkuvõtteraportis välja, et kuna e-postide rämpspostifiltrid muutuvad järjest paremaks, oli 2021. aastal telefoniga helistamine peamine viis, kuidas petturid ühendust võtsid (Top Scams of 2021, 2022). Töös analüüsitud artiklite põhjal on vaatepilt sarnane. Kelmuses kasutatud kanalina oli domineerivaim just telefonikõne või -sõnumi teel toime pandud petuskeemid, seda eriti perioodil 2019-2022. E-posti teel toime pandud kelmusi kajastati vaid 4% artiklitest. Muutusi täheldasin ka teistes kelmuse toimepanemiseks kajastatud kanalites. Eelkõige oli kajastustes märgata kelmuste kanalite muutumist üha tehnoloogilisemaks. Ka Button ja Cross (2017a: 6) on välja toonud, et kelmused liiguvad üha enam küberruumi: USA-s toime pandud kelmustest oli 2021. aastal otsesuhtluse teel vaid ca 4% ehk väga väike osakaal kõigist kasutatud kanalitest (Top Scams of 2021, 2022). Töös analüüsitud lugude, milles oli kelmuse toimepanemiseks kasutatud kanal mainitud, puhul on märgata sarnast tendentsi. Kui perioodil 2010-2013 domineerisid kajastustes otsesuhtluse teel toime pandud kelmused, siis hiljem tõusis sotsiaalmeedia ja veebilehtede osakaal. Siiski, kuna analüüsitud lugudest poolte puhul kanalit välja ei toodud, ei anna kelmuste meediakajastus kanalitest adekvaatset tervikpilti valimis olnud lugude lõikes. Suhtluskanali otsest mitteainimist kelmuste kui suhtlusel tuginevate kuritegude puhul võib põhjendada mitmeti. Peamine põhjus on, et konkreetset kanalit on sageli raske defineerida, sest kelmuse toimepanemiseks on kasutatud erinevaid vahendeid või kombinatsiooni mitmest erinevast meediumist. Teise põhjusena võib olla, et ajakirjanike vaatevinklist annab see loo sisule vähe juurde – olulisemad on teised, sageli atraktiivsemad, teemad nagu kelmuse osapooled, kahju suurus või kelmuse tüüp. Kelmuse toimepanemise kanal

seega kelmuse kajastamisel või mittekajastamisel suurt rolli ei mängi: üle poolte kelmuste puhul ei peetud vajalikuks üldse täpsustada, mis suhtluskanaleid kasutades petuskeem teostati või prooviti teostada.

Kelmi ja ohvri profiili kaardistamise põhiline märksõna on üksikisik, kellega seotud pettusi ja kelmusi kõige rohkem enamikel aastatel kajastati. Eranditeks on 2011. ja 2022. aasta, mil väga vähesel määral enam kajastati just kelmuste ohvritena ettevõtteid (2011. aastal 39 ettevõtet ja 30 üksikisikut, 2022. aastal 48 ettevõtet ja 46 üksikisikut). Ajakirjanduses kajastatakse palju seda, kuidas inimesed on oma säästud petuskeemide tõttu kaotanud, kuid räägitakse vähem sellest, kui palju petetakse raha välja ettevõtetelt (Talve, 2022). Ettevõtetega seotud kelmuste vähest kajastamist on ajakirjandusele ka ette heidetud. Väidetavalt on just ettevõtete pihta suunatud pettused suurima kahju tekitajad (Alnek, 2021). Meediakajastustele tuginedes saab eelnevas lauses tõstatatuga nõustuda. Artikleid, kus ohvriks oli mõni ettevõtte, oli umbes kolmandik kajastustest ja kuigi see ei jää palju alla üksikisikute kui ohvrite kajastamisele (44,6%) on osakaal siiski mõnevõrra väiksem ja toetab eespool mainitud seika, et ettevõtetega seotud kelmusi kajastatakse tõepoolest vähem. On huvitav, et Dove (2021) tõi välja, et just indiviidide puhul ei pruugita kelmust nii tõsiselt võtta kui muudel juhtudel. Meediakajastuste osas on seis vastupidine ja üksikisiku vastu suunatud pettustele on märkimisväärselt rohkem tähelepanu pööratud. Kelmuse ohvrist üksikisikute ja ettevõtete kajastamisel erilisi ajalisi muutusi ei täheldatud ja nii perioodil 2010-2013 kui 2019-2022 jääb kajastuste suurusjärk sarnaseks. Küll aga on kasvanud avaliku sektori asutuste arv, kes mõne kelmuse ohvriks langesid. Perioodil 2019-2022 esines selliseid kelmusi rohkem kui varasemas ajavahemikus. Peamine põhjus on sarnastes juhtumites, mis oma osapoolte intrigeeriva olemuse tõttu meedias väga palju kajastust leidsid. Kui võrrelda tabelites 8-12 välja toodud kirjete arvu selgub, et meediakajastustes avaldati kõige enam just ohvriga seotud aspekte (kokku 715 kirjet). Button ja Cross (2017a: 63) tõid olulise probleemkohana kelmuste alaraporteerituse puhul välja meediapoolse hinnangu kelmuse ohvritele kui kergeusklikele, naiivsetele või ahnetele inimestele. Just üksikisikule on kerge omistada eelnimetatud omadusi, põhjendamaks kelmuse ohvriks langemist. Ettevõtete puhul on see keerulisem ning sageli heidetakse ette lihtsalt hooletut käitumist, omistamata teisi halva alatooniga omadusi. Meedia roll ühiskondlike diskursuste loomistes (Gorvett, 2020), informatsiooni vahendamises (Surette, 2011: 25) ja inimeste reaalsuse konstrueerimisel (McCombs & Valenzuela, 2021) on märkimisväärne. Selle tõttu võivad ajakirjanduses kasutatavad sõnad ja väljendid oluliselt mõjutada inimeste

arusaamu seoses kelmuste ohvrite ja nende levikuga: pidev rumalaks ja lolliks tembeldamine võib avaldada mõju ka julgusele kelmuse ohvriks langemisest raporteerida. Andmeid analüüsidest jäi samuti silma, et ohvritest räägitakse rohkem kui kelmidest, kasutades sageli ohvrit halvustavat sõnavara.

Perioodil 2010-2013 oli analüüsitud artiklite arv 379, 2019-2022 seevastu 322. Erinevus kahe perioodi vahel ei ole väga suur, kuid arvestades, et teise perioodi jäävad suuremad kriisid nagu koroonakriis ja sõda, on kajastuse püsimine samal, isegi mõnevõrra madalamal, tasemel märkimisväärne. Kuigi aastaid on kõneldud kelmuste arvu pidevast kasvust (vt CPS launches..., 2021), ei näita magistr töö tulemustes esitatud lugude arvud sarnast muutust meediakajastuses. Veelgi enam, perioodide võrdluses näib, et kelmuste kajastamise olulisus väheneb. Teisalt näitavad töö tulemused (vt Tabel 8), et kelmuste kajastamine on aastate lõikes muutunud täpsemaks – neid artikleid, kus kelmuse tüüp välja ei tulnud, oli perioodil 2019-2022 tunduvalt vähem kui esimesel analüüsitud perioodil. Töös analüüsitud nelja kategooria (kelmuse tüüp, kommunikatsioonistrateegia, toimepanemise kanal, kelmi ja ohvri profiil) kõikide kirjete arvust paistsid silma kaks: kelmuse tüübid (746 kirjet) ja ohvri kirjeldused (715 kirjet), mis kajastamisel olulist rolli mängivad.

Üheks meedia oluliseks rolliks on avalikkuse informeerimine, mis on tähtis ka kelmustest teavitamise kontekstis, ennetamaks olukorda, kus inimese kokkupuude kelmusega toimub ise kogedes või tuttavatelt teada saades. Meedial on oluline roll kelmuste vähendamisel: Titus jt (1995) on leidnud, et kui potentsiaalne ohver on ühest või teisest kelmuse tüübist enne kuulnud, langeb ta vähem tõenäoliselt kelmuse ohvriks. Teavituskampaaniatel on oluline roll tõstmaks arusaama, kuidas kelmused toime pannakse, millised kelmused parasjagu levivad, kuidas vähendada riski kelmuse ohvriks langeda ning kuhu teatada, kui oled ohvriks langenud (Titus jt, 1995). Käesoleva töö analüüsist selgus, et kuigi meedia informeerib inimesi, teeb ta seda suuresti enda huvist lähtuvalt, kajastades atraktiivsemaid ja kurioossemaid teemasid. Kelmuste meediakajastuste uurimine võimaldas kaardistada ja selgitada Delfi portaalis toimuvat, tuues välja, mida ja kuidas on ajakirjanduses nimetatud kuriteost kõneletud.

Kuna kelmus on ohvrite häbi- ja süütunde pärast sageli alaraporteeritud, siis üks võimalikke edasisi uurimissuundi kelmuste kajastamise uurimisel on artiklite sõnakasutus ja selle muutumine teatud ajaperioodil: kas ja kuidas kelmustest räägitakse ning milliste sõnadega kirjeldatakse muuhulgas

ohvrit või kelmi ning kas sõnakasutus võib mõjutada ohvrite häbi- ja süütunnet, mistõttu kelmusest vähem vastavatele asutustele raporteeritakse. Peale selle saaks magistritööd edasi arendada andmehulga suurendamisega, kaasates artikleid teistest väljaannetest või ka näiteks televisioonisaateid. Parema võrdluse huvides saab uurida lisaks kelmusele mõnda teist kuritegu, saamaks laiemat pilti ja võimalust võrrelda kelmuste ja teiste kuritegude kajastamist Eesti meedias. Käesolevas töös vaatlesin vaid üht meediaväljaannet, Delfit, ja võimalik, et teiste suuremate väljaannete nagu Postimees ja ERRi veebiportaali kaasamine oleks pilti kelmuste kajastustest mitmekesistanud. Töös vaatlesin kaht perioodi: 2010-2013 ning 2019-2022. Kahe ajavahemiku võrdlemine õigustas end eelkõige selles osas, et võimaldas võrrelda kahte gruppi, mitte pidevat aegjoont – millest räägiti ajakirjanduses kümnekond aastat tagasi ja millest nüüd, on olnud võrdlemisi erinev. Eri ajavahemike võrdluse suurim miinus on, et just perioodi 2013-2019 võisid jääda olulised ja suured hüpped kelmuste kajastustes, mis nüüd tähelepanuta jäid, kuid oleksid arvatavasti rohkem esile tulnud, kui valim oleks võetud näiteks üle aasta, st 2010, 2012, 2014. Käesoleva magistritöö kontekstis soovitan kaaluda koodiskeemide veel täpsemaks tegemist, saamaks teemast veel paremat ja põhjalikumat ülevaadet. Kelmuste uurimist meediakajastustes mõjutas ka aspekt, et ajakirjanduses ilmunud artiklid ei anna sageli nii detailset ülevaadet kelmustest, nagu oleks võinud arvata. Tihti kirjeldatakse lihtsalt üldist olukorda, detailidesse laskumata. Töös vaadeldi kelmuse tüüpe, kasutatud kommunikatsioonistrateegiaid, kanaleid ja osapooli üldiselt, olukorda kaardistades. Tulevased uurimused võiksid käesolevas töös kaardistatud tegureid analüüsida eraldiseisvate osadena, keskendudes täiendava selgusastme saavutamiseks ennekõike ühele konkreetsele tegurile.

Suure tekstihulga analüüsimiseks, nagu seda oli käesolev magistritöö, õigustas standardiseeritud kontentanalüüs end täielikult. Peamisteks puudusteks kujunesid esiteks ajamahukas töö ja teiseks teatav subjektiivsus, mis võis kodeerimisprotsessis koodide tõlgendamisel mõningal juhul tekkida ja seega tulemusi mõjutada. Huvitava pildi kelmustest meediapildis oleks andnud ka teiste kvantitatiivsete tekstianalüüsi meetodite rakendamine, kasutades näiteks statistikatarkvara R. See uurimismeetod oleks võimaldanud uurida 1) veel suuremat tekstimahtu ja 2) erinevaid kvantitatiivseid näitajaid nagu tekstides kasutatud eri liiki sõnad ja väljendid, mis oleks andnud teemale potentsiaalselt huvitava vaatenurga. Üks võimalikke uurimismeetodeid oleks ka teemade modelleerimine, mis võimaldab saada ülevaate tekstikogumi sisulis-temaatilisest koostisest, koondades suuri andmehulki (Sarv, 2020).

KOKKUVÕTE

Magistritöös “Kelmused Eesti meediapildis: perioodidel 2010-2013 ning 2019-2022 Delfis ilmunud artiklite analüüs” uurisin, millised on on Eestis perioodidel 2010-2013 ning 2019-2022 kajastatud kelmused Delfis avaldatud artiklite põhjal: millised on kelmuste peamised tüübid, peamiselt kasutatud kommunikatsioonistrateegiad, peamine kelmuse toimepanemiseks kasutatud kanalid ning milline ohvri ja kelmi üldine profiil. Töö käigus vastasin uurimisküsimusele, milline on kelmuste meediakajastus perioodidel 2010-2013 ning 2019-2022 Delfis avaldatud uudislugude põhjal.

Magistritöös uuritud kelmuste kajastamise muutumine näitab, et kuigi kelmuste arv on aasta-aastalt oluliselt kasvanud (CPS launches..., 2021) on ajakirjanduskajastuste arv jäänud üldjoontes samaks. Ühest küljest võib see luua pettekujutuse kelmusest kui mitte väga olulisest ja ohtlikust kuriteost (vt Surette, 2011), jäädes enamikule inimestele kaugeks, sest tundub, et ohvriks võivad langeda vaid rumalamad ja naiivsemad inimesed (vt Button & Cross, 2017a). Kelmustest kõnelevad artiklid on vajalikud, sest hoiatavad lugejaid sama kelmi või sarnase kelmuse ohvriks langemast, lisaks annavad ülevaate konkreetsest kuriteo liigist, tõstatades sellega teadlikkust kelmustest üldiselt, mis omakorda võib viia ohvrite arvu langemiseni. Kuigi kelmuste arvu pidev kasv ja kelmide kavalamad võtted on ühiskonnas diskussiooniks ja nende eest hoiatatakse pidevalt, siis kelmuste kajastamisel eespool mainitud perioodidel suuri muutusi ei toimunud – kelmuste kasvuga pole tõusnud kajastuste kasv, vaid see on jäänud aastate lõikes samasse suurusjärku, isegi mõnevõrra kahanedes kahe perioodi võrdluses.

Käesolevas töös analüüsitud andmetest selgus, et kui 2010-2013 aastal domineerisid ülevaateartiklid, kurioosumid ja ostu-müügitehinguga seotud kelmused, siis perioodil 2019-2022 kerkisid esile investeerimisega seotud kelmused. Kommunikatsioonistrateegiate osas kajasti igal analüüsitud aastal ülekaalukalt kasusaamisega meelitamise strateegiat. Keerulisemaks kujunes kelmuste toimepanemiseks kasutatud kanalite analüüs, kuna üle poolte juhtudest ei täpsustatud, millist kanalit kasutades kelmus toime pandi. Siiski selgus tulemustest, et kui aastatel 2010-2013 domineeris pigem otsekontakt, siis teisel analüüsitud perioodil kajastati rohkem tehnoloogiliste vahendite abil toime pandud kelmusi. Kelmi ja ohvri profiilide osas kajastati kõige enam üksikisikutega seotud juhtumeid.

Kelmuste puhul on endiselt suurim probleem alaraporteeritus (Taylor, 2002). Kuna just meedia oluline vahendaja kuritegevuse ja inimese vahel (Sacco, 1995), tekib inimestel ettekujutus teatud kuritegevuse olemusest, levikust ja ohtlikkusest just meedia abil. Seepärast on meediaväljaannetel oluline teadvustada, mida ja kuidas nad kelmustest räägivad, sest just meedia põhjal hinnatakse ühe või teise kuritegevuse liigi aktuaalsust ning meedia roll kelmuste kajastamises saab olla veel sisukam. Lisaks saaks meedia abil tehtud otsese või kaudse teavitustöö abil piirata kelmuste ohvrite pidevat süüdistamist ja rumalateks sildistamist. See omakorda julgustaks inimesi kelmustest avatult kõnelema ja neist vajalikele asutustele raporteerima, mis aitaks paremini tegeleda ennetustööga ja loodetavasti vähendada tulevaste ohvrite arvu.

SUMMARY

Title: „Media Representation of Frauds in Estonia: An Analysis of Delfi Coverage in the Years 2010-2013 and 2019-2022”

Scams and fraudulent schemes have been present in society for a long time – individuals have always sought ways to swindle others (Button & Cross, 2017a: 6). In light of the significant impact that media can have on people’s perception of crime (Sacco, 1995), in this research I examined news articles published in Estonia between 2010-2013 and 2019-2022. The purpose was to gain a deeper understanding of the fraudulent activities occurring in Estonia and with Estonians, as well as to identify any potential changes in frauds and scams and their media coverage over time.

The aim of this research paper was to map the media representation of frauds and scams in Estonia in the periods 2010-2013 and 2019-2022 based on the articles published in Delfi news portal. One primary and four secondary research questions were formulated:

What changes have occurred in the press coverage of frauds in the periods 2010-2013 and 2019-2022 based on news stories published in Delfi news portal?

- What are the types of frauds in the periods 2010-2013 and 2019-2022 based on news stories published in Delfi news portal?
- What are the main communication strategies used to carry out the frauds in the periods 2010-2013 and 2019-2022 based on news stories published in Delfi news portal?
- What are the main channels and mediums used to carry out the frauds in the periods 2010-2013 and 2019-2022 based on news stories published in Delfi news portal?
- What are the profiles of fraudsters and victims of the frauds in the periods 2010-2013 and 2019-2022 based on news stories published in Delfi news portal?

The analysis conducted in this Master’s thesis reveals that despite a steady increase in the occurrence of fraud over the years, the number of press reports has generally remained the same. This situation can potentially create a misleading perception of fraud as a not very significant and dangerous crime (see Surette, 2011), thereby distancing it from the general public’s consciousness and implying that only the most gullible individuals can fall for fraud (see Button & Cross, 2017a).

However, some changes regarding the types of fraud, main communication strategies, main channels and profiles of the fraudsters and victims were found in the analysis of the data. The analysis showed that there were some shifts of fraud types in press reports within the two periods: in the years 2010-2013 dominated overview articles, curiosities and consumer frauds, and in the years 2019-2022 investment frauds started to dominate. In terms of communication strategies, the "Good Samaritan" strategy was mostly presented in the news in every analyzed year. Analyzing the channels used to commit fraud was more complicated. 51,7% of the analyzed articles didn't mention channels at all. Putting that fact aside, in 2010-2013 dominated physical contact in news coverage, while in 2019-2022 frauds committed with channels such as phone calls and messages, websites and social media were more covered. In terms of the profiles of the fraudsters and victims, mostly the frauds of individuals were mentioned in the articles.

According to Sacco (1995), media is an important mediator between crime and the individual, shaping people's perceptions of the nature, prevalence, and danger of certain crimes, including fraud. Therefore, media outlets need to be aware of what and how they discuss fraud because it is based on the media coverage that the importance of a particular type of criminal activity is evaluated. The role of the media in covering fraud can be even more meaningful: through direct or indirect information, the media can help to reduce the constant blame and labelling of fraud victims, encouraging them to report the crime more. To conclude, the media plays an important role in raising public awareness and preventing potential victimization.

KASUTATUD ALLIKAD

Ahven, A. (2014). *Kelmused. Kuritegevus Eestis* 2013. https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/18._kuritegevus_eestis_2013.pdf

Alexela: krediidipetturid tuleb kohe kohtusse anda. (2013). *Delfi Ärioleht*. Kasutatud 09.04.2013, <https://arileht.delfi.ee/artikkel/67019026/alexela-krediidipetturid-tuleb-kohe-kohtusse-anda>

Allhankijatele 18 miljonit võlgu firmaomanik: raha ei ole! (2011). *Delfi Ärioleht*. Kasutatud 21.03.2023, <https://arileht.delfi.ee/artikkel/40400964/allhankijatele-18-miljonit-volgu-firmaomanik-raha-ei-ole>

Alliksaar, J. (2022). *Investeerimisbuumi tagamaad: miks eestlased üha rohkem investeerima on hakanud?* Geenius Meedia. Kasutatud 09.04.2023, <https://rikas.geenius.ee/rubriik/uudis/investeerimisbuumi-tagamaad-miks-eestlased-uha-rohkem-investeerima-on-hakanud/>

Alnek, V. (2021). *Pilguheit petturite maailma: millistest petuskeemidest peaksid Eesti ettevõtted teadlikumad olema?* KPMG Äriblogi. Geenius Meedia. Kasutatud 09.04.2023, <https://digipro.geenius.ee/blogi/kpmg-ariblogi/pilguheit-petturite-maailma-millistest-petuskeemidest-peaksid-eesti-ettevotted-teadlikud-olema/>

Baranauskas, A. J., Drakulich, K.M. (2018). Media construction of crime revisited: Media types, consumer contexts, and frames of crime and justice. *Criminology*, 56(4), pp 679-714. DOI: <https://doi.org/10.1111/1745-9125.12189>

Beale, S. S., (2006). *The News Media's Influence on Criminal Justice Policy: How Market-Driven News Promotes Punitiveness*. William and Mary Law Review, Volume 48(2). Kasutatud 09.04.2023, <https://scholarship.law.wm.edu/wmlr/vol48/iss2/2>

Bernasco, W., Leukfeldt, R., van de Weijrt, S. G. A. (2019). *Determinants of reporting cybercrime: A comparison between identity theft, consumer fraud, and hacking*. *European Journal of Criminology*, Vol 16, Issue 4, pp 486-508. DOI: <https://doi.org/10.1177/1477370818773610>

- Bosworth, S., Kabay, M., & Whyne, E. (2002). *Computer security handbook* (4th ed.). New York: Wiley.
- Brookes, A., Dowell, D., Norris, G. (2019). *The Psychology of Internet Fraud Victimization: a Systematic Review*. *J Police Crim Psych* 34, pp 231–245 DOI: <https://doi.org/10.1007/s11896-019-09334-5>
- Brostoff, S., Sasse, M.A., Weirich, D. (2001). *Transforming the 'Weakest Link' — a Human/Computer Interaction Approach to Usable and Effective Security*. *BT Technology Journal* 19, pp 122–131. DOI: <https://doi.org/10.1023/A:1011902718709>
- Buchanan T., Whitty M. T. (2014) *The online dating romance scam: causes and consequences of victimhood*. *Psychology, Crime & Law* 20(3), pp 261–283. DOI: <https://doi.org/10.1080/1068316X.2013.772180>
- Butavicius M. A., Jerram C., McCormac A., Parsons K., Pattinson M. R., (2011) *Managing phishing emails: a scenario-based experiment*. *IFIP Advances in Information and Communication Technology*. Vol 405, pp 366-378. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-642-39218-4_27
- Button, M. & Cross, C. (2017a). *Cyber Frauds, Scams and their Victims*. Routledge. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781315679877>.
- Button, M. & Cross, C. (2017b). *Technology and fraud. The 'fraudogenic' consequences of the Internet revolution*. *The Routledge Handbook of Technology, Crime and Justice*, pp 78-95. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781315743981>
- Button, M., Blackburn, D. & Tunley, M. (2015). *The not so thin blue line after all? Investigative resources dedicated to fighting fraud/economic crime in the United Kingdom*. *Policing: A Journal of Policy and Practice* 9(2), pp 129–142. DOI: <https://doi.org/10.1093/police/pau037>
- Button, M., Lewis, C., Tapley J. (2009). *Fraud typologies and victims of fraud: literature review*. School of Criminology and Criminal Justice. Kasutatud 10.04.2023, https://pure.port.ac.uk/ws/portalfiles/portal/1926122/NFA_report3_16.12.09.pdf

Cambridge English Dictionary. (i.a). Kasutatud 20.03.2023,
<https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/social-engineering>

Cialdini, R. B. (2009). *Influence: Science and Practice*. 5th Edition. Pearson Education.

Comprehensive Study on Cybercrime. (2013). *United Nations Office on Drugs and Crime* (UNODC). Kasutatud 29.03.2023, https://www.unodc.org/documents/organized-crime/UNODC_CCPCJ_EG.4_2013/CYBERCRIME_STUDY_210213.pdf

CPS launches ambitious plan to combat economic crime. (2021). The Crown Prosecution Service. Kasutatud 20.04.2023, <https://www.cps.gov.uk/cps/news/cps-launches-ambitious-plan-combat-economic-crime>

Dodd, J. N. (2000). *The Psychology of Fraud*. Profiling Property Crimes. 1st Edition. Routledge.

Dove, M. (2021). *The Psychology of Fraud, Persuasion and Scam Techniques: Understanding What Makes Us Vulnerable*. New York: Routledge.

Dowling, S., McGuire, M. (2013). *Cyber-enabled crimes - fraud and theft. Cyber crime: A review of the evidence*. Home Office Research Report 75. United Kingdom Government. Kasutatud 22.03.2023, https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/248621/horr75-chap2.pdf

Eestis petetakse välja 1,5 protsenti kindlustusrahast. (2011). *Delfi Ärioleht*. Kasutatud 09.04.2023, <https://arileht.delfi.ee/artikkel/41232189/eestis-petetakse-valja-1-5-protsenti-kindlustusrahast>

EKI Ühendsõnastik. (2023). *Manipuleerima*. Kasutatud 17.05.2023, <https://sonaveeb.ee/search/unif/dlall/dsall/manipuleerima/1>

Email Fraud Landscape Spring 2021. (2021). *Valimail*. Kasutatud 22.04.2023, <https://www.valimail.com/blog/email-fraud-spring-2021/>

Eurostat (2013). TIN00134: Level of internet access – households. [statistika andmebaas]. Kasutatud 14.05.2023, <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/TIN00134/default/table?lang=en>

Filippov, J. (2012). *Vanamemm jäi jõuludeks koduta*. Eesti Ekspress. Kasutatud 16.04.2023, <https://ekspress.delfi.ee/artikkel/65431208/vanamemm-jai-jouludeks-koduta>

Financial Fraud Crime Victims. (2015). *United States Attorney's Office*. Kasutatud 09.04.2023, <https://www.justice.gov/usao-wdwa/victim-witness/victim-info/financial-fraud>

Fischer, P., Evans, K. M., Lea, S. E. G. (2013). *Why do individuals respond to fraudulent scam communications and lose money? The psychological determinants of scam compliance*. Journal of Applied Social Psychology, Vol 43(10), pp 2060-2072. DOI: <https://doi.org/10.1111/jasp.12158>

FOTOD KOHTUST | Tartu endise abilinnapea Kajar Lemberi kohtuprotsess jõudis kohtusaali. (2020). *Delfi*. Kasutatud 09.04.2023, <https://www.delfi.ee/artikkel/90084767/fotod-kohtust-tartu-endise-abilinnapea-kajar-lembri-kohtuprotsess-joudis-kohtusaali>

Garland, D. (2000). *The culture of high crime societies*. British Journal of Criminology, 40(3), pp 347–375. Kasutatud 26.03.2023, <https://www.jstor.org/stable/23638937>

Global Social Media Statistics. (2023). *DataReportal*. Kepios online report library. Kasutatud 12.05.2023, <https://datareportal.com/social-media-users>

Gorvett, Z. (2020). *How the news changes the way we think and behave*. BBC. Kasutatud 09.04.2023, <https://www.bbc.com/future/article/20200512-how-the-news-changes-the-way-we-think-and-behave>

Guadagno, R. E., Murphy, S., Muscanell, N. (2014). *Weapons of Influence Misused: A Social Influence Analysis of Why People Fall Prey to Internet Scams*. Social and Personality Psychology Compass. Vol 8 (7), pp 388-396). DOI: <https://doi.org/10.1111/spc3.12115>

Hatfield, J. M. (2018). *Social engineering in cybersecurity: the evolution of a concept*. Computers & Security, 73, pp 102–113, DOI: <https://doi.org/10.1016/j.cose.2017.10.008>

Hills, P. J. & McAlaney, J. (2020). *Understanding phishing email processing and perceived trustworthiness through eye tracking*. Frontiers in Psychology, 11, 1756. DOI: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.01756>

Himma, M. (2017). *Professor õngitsemas: 5 nippi oma andmete kaitsmiseks*. ERR Novaator. Kasutatud 23.04.2023, <https://novaator.err.ee/607064/professor-ongitsemas-5-nippi-oma-andmete-kaitsmiseks>

Hindud püüavad kergeusklikke eestlasi petukõnedega. (2013). *Delfi Ärileht*. Kasutatud 21.03.2023, <https://arileht.delfi.ee/artikkel/66413208/hindud-puuavad-kergeusklikke-eestlasi-petukonedega>

Hobel, H., Huber, M., Krombholz, K., Weippl, E. (2015). *Advanced social engineering attacks*. Journal of Information Security and Applications, Volume 22, pp 113-122. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jisa.2014.09.005>

How your identity could be stolen offline? (i.a). Equifax. Kasutatud 12.05.2023, <https://www.equifax.co.uk/resources/identity-protection/how-your-identity-could-be-stolen-offline.html>

Huber, M., Kowalski, S., Nohlberg, M., Tjoa, S. (2009). *Towards Automating Social Engineering Using Social Networking Sites*. International Conference on Computational Science and Engineering, pp. 117-124. DOI: <https://doi.org/10.1109/CSE.2009.205>.

Ibrus, K. (2011). *Petturist hambaarst põgenes patsientide rahaga Saksamaale*. Eesti Päevaleht. Kasutatud 16.04.2023, <https://epl.delfi.ee/artikkel/55922222/peeturist-hambaarst-pogenes-patsientide-rahaga-saksamaale>

Ibrus, K. (2012). *EPL-i artikkel viis prokuratuuri menetluse alustamiseni*. Eesti Päevaleht. Kasutatud 09.04.2023, <https://epl.delfi.ee/artikkel/63728054/epl-i-artikkel-viis-prokuratuuri-menetluse-alustamiseni>

Investeerimiskelmus lõppes enesetapuga. (2021). *Äripäev*. Kasutatud 09.04.2023, <https://www.aripaev.ee/uudised/2021/01/31/investeerimiskelmus-loppes-enesetapuga>

Joa, V. (2020a). *Politsei alustas "Kodutunde" produtsendi Kristi Loigo suhtes kriminaalmenetlust*. Kroonika. Kasutatud 09.04.2023, <https://kroonika.delfi.ee/artikkel/90498153/politsei-alustas-kodutunde-produtsendi-kristi-loigo-suhtes-kriminaalmenetlust>

Joa, V. (2020b). "*Kodutunde*" sisekujundaja Kertu Põldmaa Kristi Loigo skandaalist: kokkupuuted saate produtseerimise poolega minul puuduvad. Kroonika. Kasutatud 09.04.2023, <https://kroonika.delfi.ee/artikkel/90506521/kodutunde-sisekujundaja-kertu-poldmaa-kristi-loigo-skandaalist-kokkupuuted-saate-produtseerimise-poolega-minul-puuduvad>

Joakit, E. (2021). *Loll saab Tinderiski petta. Jaburalt palju eestlasi laseb kelme oma raha kallale*. Delfi Ärioleht. Kasutatud 09.04.2023, <https://arileht.delfi.ee/artikkel/93333807/loll-saab-tinderiski-petta-jaburalt-palju-eestlasi-laseb-kelme-oma-raha-kallale>

Jokkeri jõuk jäi rahapesus süüdi. (2010). *Eesti Ekspress*. Kasutatud 09.04.2023, <https://ekspress.delfi.ee/artikkel/37124867/jokkeri-jouk-jai-rahapesus-suudi>

Jõgisoo, L., Lindpere, K., Tõnisson, P. *Internetis on lihtne petta saada*. Prokuratuuri aastaraamat 2021. (i.a) <https://aastaraamat.prokuratuur.ee/prokuratuuri-aastaraamat-2021/internetis-lihtne-petta-saada>

Kairjak, M., Sootak, J. (2012). *Pettus*. Varavastased süüteod. Tallinn: JUURA

Kalmus, V. (2015). Standardiseeritud kontentanalüüs. Kasutatud 05.05.2023, <https://samm.ut.ee/kontentanalyyis>

Karistusseadustik. (06.08.2022). *Riigi Teataja I*. Kasutatud 20.03.2023, <https://www.riigiteataja.ee/akt/106082022027>

Kelmuse tüübid, mis Eestis täna ringlevad. (i.a.). *Politsei- ja Piirivalveamet*. Kasutatud 31.03.2023, <https://www.politsei.ee/et/juhend/kaitse-ennast-kelmide-eest/kelmuse-tuubid-mis-eestis-tana-ringlevad>

Kelmused metsaäris, osa 2: sorava jutuga metsaärikad ja nende legendid. (2020). *Maaleht*. Kasutatud 09.04.2023, <https://maaleht.delfi.ee/artikkel/92016733/kelmused-metsaaris-osa-2-sorava-jutuga-metsaarikad-ja-nende-legendid>

Kikerpill, K. & Siibak, A. (2019). *Living in a Spamster's Paradise: Deceit and Threats in Phishing Emails*. Masaryk University Journal of Law and Technology. Vol.13, nr.1. DOI: <https://doi.org/10.5817/MUJLT2019-1-3>

Kikerpill, K. & Siibak, A. (2021). *Mazepishing: The COVID-19 pandemic as credible social context for social engineering attacks*. *Trames Journal of the Humanities and Social Sciences*. 25. 371. DOI: 10.3176/tr.2021.4.01.

Kikerpill, K. (2021). *Crime-as-communication: detecting diagnostically useful information from the content and context of social engineering attacks*. Doktoritöö. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

King, G., Schneer, B., & White, A. (2017). *How the news media activate public expression and influence national agendas*. *Science*, 358(6364), 776-780. DOI: <https://doi.org/10.1126/science.aao1100>

Koorits, V. (2022). Eestlased kasutavad internetis enim e-maili ja internetipanka, kasvab ettevõtete turvateadlikkus. Statistikaamet. Kasutatud 08.05.2023, <https://www.stat.ee/et/uudised/infotehnoloogia-ettevotetes-ja-leibkondades-2022>

Kreek, R. (2021). *Inimeste kaitseks. Teisest sambast raha välja võtjate tõttu peaks looma uue ameti*. Delfi Ärileht. Kasutatud 13.04.2023, <https://arileht.delfi.ee/artikkel/93270933/inimeste-kaitseks-teisest-sambast-raha-valja-votjate-tottu-peaks-looma-uue-ameti>

Kreek, R. (2022). *Eesti inimeste investeerimishuvi paneb ka kelmid tegutsema*. Postimees. Kasutatud 09.04.2023, <https://investor.postimees.ee/7527142/eesti-inimeste-investeerimishuvi-paneb-ka-kelmid-tegutsema>

Kuritegevuse ülevaade. (2023). Kuritegevus Eestis 2022. *Justiitsministeerium*. Kasutatud 11.04.2023, <https://www.kriminaalpoliitika.ee/kuritegevus2022/>

Kölnis algas kohus ligi 16 miljonit eurot teeninud kunstivõltsijate üle. (2011). *Delfi*. Kasutatud 09.04.2023, <https://www.delfi.ee/artikkel/57013458/kolnis-algas-kohus-ligi-16-miljonit-eurot-teeninud-kunstivoltsijate-ule>

Küberturvalisuse aastaraamat 2022. (2022). *Riigi Infosüsteemi Amet*. Kasutatud 20.03.2023, <https://www.ria.ee/media/1488/download>

Küberturvalisuse aastaraamat 2023. (2023). *Riigi Infosüsteemi Amet*. Kasutatud 20.03.2023, <https://www.ria.ee/media/2653/download>.

Lagerspetz, M. (2021). *Ühiskonna uurimise meetodid*. TLÜ kirjastus: Tallinn

Leppik, J.-K. (2018). *Konkludentne tegu karistusseadustiku § 209 lõike 1 koosseisuteona*. Magistritöö. Tartu Ülikooli õigusteaduskond Tallinnas, karistusõiguse osakond.

Levi, M. (2008). Organized Frauds and Organising Frauds: Unpacking the Research on Networks and Organisation Criminology and Criminal Justice 8, pp 389-419. DOI: <https://doi.org/10.1177/1748895808096470>

Libapolitseinikud on heausklikelt välja petnud ligi 28 000 eurot. (2013). *Delfi*. Kasutatud 09.04.2023, <https://www.delfi.ee/artikkel/66449964/libapolitseinikud-on-heausklikelt-valja-petnud-ligi-28-000-eurot>

Libatöö veebilehel meelitatakse hõlptulu teenima. (2010). *Delfi*. Kasutatud 09.04.2023, <https://www.delfi.ee/artikkel/37048613/libatoo-veebilehel-meelitatakse-holptulu-teenima>

Lichtfeldt, B. (2023a). *Kelmuse ohvriks langemisest päästab inimese enda nutikus*. Politsei- ja Piirivalveamet. Kasutatud 29.03.2023, <https://www.politsei.ee/et/uudised/kelmuse-ohvriks-langemisest-paeastab-inimese-enda-nutikus-10999>

Lichtfeldt, B. (2023b). *Politsei: PIN2 on sama, mis allkiri paberil*. Politsei- ja Piirivalveamet. Kasutatud 11.03.2023, <https://www.politsei.ee/et/uudised/politsei-pin2-on-sama-mis-allkiri-paberil-11173>

Luude, K. (2011). *Kelmid püüavad kergeusklikele olematuid autosid müüa*. Eesti Päevaleht. Kasutatud 09.04.2023, <https://epl.delfi.ee/artikkel/55511644/kelmid-puuavad-kergeusklikele-olematuid-autosid-muua>

Madisson, K., Ämarik, O. (2019). *Soraineni advokaadid: väljakul toorutsemise eest antakse punane kaart, mitte ei panda vangi. Miks peaks dopinguga käituma teisiti?* Eesti Päevaleht. Kasutatud 09.04.2019, <https://epl.delfi.ee/artikkel/85619493/soraineni-advokaadid-valjakul-toorutsemise-eest-antakse-punane-kaart-mitte-ei-panda-vangi-miks-peak-dopinguga-kaituma-teisiti>

Maranik, B. (2022). *Valgamaa mees jäi freespinke ostes ilma suurest summast*. Delfi Ärileht. Kasutatud 09.04.2023, <https://arileht.delfi.ee/artikkel/95584265/valgamaa-mees-jai-freespinke-ostes-ilma-suurest-summast>

Martin, G. (2019). *Crime, media and culture*. New York: Routledge

Mastrorocco, N., Minale, L. (2018). *News media and crime perceptions: Evidence from a natural experiment*. *Journal of Public Economics*, vol 165, pp 230-255, DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jpubeco.2018.07.002>

McCombs, M., Valenzuela, S. (2021). *Setting the Agenda: Mass Media and Public Opinion*, 3rd Edition. Wiley.

Mikovitš, B. (2010). *Miljonivarga andis ära saare murre*. Maaleht. Kasutatud 09.04.2023, <https://maaleht.delfi.ee/artikkel/29502275/miljonivarga-andis-ara-saare-murre>

Muusik läheb kohtu alla! Paul Neitsovi minevik kummitab teda siiani: kust saada raha, et tasuda võla tasumiseks võetud võlga? (2021). *Kroonika*. Kasutatud 07.05.2023, <https://kroonika.delfi.ee/artikkel/95508025/muusik-laheb-kohtu-alla-paul-neitsovi-minevik-kummitab-teda-siiani-kust-saada-raha-et-tasuda-vola-tasumiseks-voetud-volga>

Mõrtsuktädid mõisteti aastateks vanglasse. (2010). *Delfi*. Kasutatud 09.04.2023, <https://www.delfi.ee/artikkel/28447725/mortsuktadid-moisteti-aastateks-vanglasse>

Mägi, M. (2022). *Armukelm poeb südamesse, seejärel koorib seitse nahka*. Maaleht. Kasutatud 09.04.2023, <https://maaleht.delfi.ee/artikkel/120109924/armukelm-poeb-sudamesse-seejarel-koorib-seitse-nahka>

Narvas loovutasid kaks vanurit libapolitseinikele üle 10 000 euro. (2013). *Delfi*. Kasutatud 09.04.2023, <https://www.delfi.ee/artikkel/67162488/narvas-loovutasid-kaks-vanurit-libapolitseinikele-u-10-000-euro>

Ots, H. (2011). *Lugejakiri: puuärika petuvõtted Nõmmel*. Maaleht. Kasutatud 09.04.2023, <https://maaleht.delfi.ee/artikkel/55527256/lugejakiri-puuarika-petuvotted-nommel>

Otto, C. & Surette, R. (2002). *A test of a crime and justice infotainment measure*. Journal of Broadcasting & Electronic Media, 46(2), pp 189-202. DOI: [https://doi.org/10.1016/S0047-2352\(02\)00147-2](https://doi.org/10.1016/S0047-2352(02)00147-2)

Paadunud kelm mõisteti süüdi. (2010). *Eesti Ekspress*. Kasutatud 09.04.2023, <https://ekspress.delfi.ee/artikkel/35902521/paadunud-kelm-moisteti-suudi>

Pau, A. (2021). *Eesti vanainimeste kontodelt varastatud raha kadus anonüümsust pakkuvate makseteenuste sohu*. Delfi Forte. Kasutatud 09.04.2023, <https://forte.delfi.ee/artikkel/93512929/eesti-vanainimeste-kontodelt-varastatud-raha-kadus-anonuumsust-pakkuvate-makseteenuste-sohu>

Petitud investorid esitasid Swedbanki vastu kuriteokaebuse. (2020). *Delfi Ärileht*. Kasutatud 09.04.2023, <https://arileht.delfi.ee/artikkel/89666729/petitud-investorid-esitasid-swedbanki-vastu-kuriteokaebuse>

Petis peab kannatanutele hüvitama üle 400 000 krooni. *Delfi*. Kasutatud 07.05.2023, <https://www.delfi.ee/artikkel/29599121/petis-peab-kannatanutele-huvitama-ule-400-000-krooni>

Petuskeemid: kuidas end kaitsta? (i.a). SEB. Kasutatud 30.03.2023, <https://www.seb.ee/foorum/kuberkuritegevus-kuidas-end-kaitsta>

Pihlak, A. (2020). *ÜLEVAADE / Pae tänava pommimees on taas vabaduses. Märt Ringmaa tabamine lõpetas Lasnamäe tapvad plahvatused*. Delfi. Kasutatud 09.04.2023, <https://www.delfi.ee/artikkel/91643615/ulevaade-pae-tanava-pommimees-on-taas-vabaduses-mart-ringmaa-tabamine-lopetas-lasnamae-tapvad-plahvatused>

Pihlak, A. (2022). „*Meie ei saa ultimaatumeid esitada.*“ *Repsi protsessi edasilükkamine võib luhtuda ka neljandal katsel*. Eesti Päevaleht. Kasutatud 09.04.2023, <https://epl.delfi.ee/artikkel/120117110/meie-ei-saa-ultimaatumeid-esitada-repsi-protsessi-edasilukkamine-voib-luhtuda-ka-neljandal-katsel>

Polage, D. & Williams, E. J. (2019). *How persuasive is phishing email? The role of authentic design, influence and current events in email judgements*. Behaviour & Information Technology, 38(2), 184–197. DOI: <https://doi.org/10.1080/0144929X.2018.1519599>

Politsei: ei tasu vastata ahvatlevale pakkumisele! (2010). *Delfi*. Kasutatud 09.04.2023, <https://www.delfi.ee/artikkel/28655191/politsei-ei-tasu-vastata-ahvatlevale-pakkumisele>

Politsei: kelmid üritavad suveniireurodega maksta. (2010). *Delfi*. Kasutatud 09.04.2023, <https://www.delfi.ee/artikkel/31551955/politsei-kelmid-uritavad-suveniireurodega-maksta>

Poom, R. (2012). *TÄISMAHUS: Alma mater 'i sambaid raputab ränk galojanilik miljonikelmuse skandaal*. Eesti Päevaleht. Kasutatud 09.04.2023, <https://epl.delfi.ee/artikkel/64892734/taismahus-alma-mater-i-sambaid-raputab-rank-galojanilik-miljonikelmuse-skandaal>

Poom, R. (2020). *Eesti teine epideemia: julmad manipuleerijad pumpavad inimesi rahast lagedaks*. Eesti Päevaleht. Kasutatud 09.04.2023, <https://epl.delfi.ee/artikkel/92047027/eesti-teine-epideemia-julmad-manipuleerijad-pumpavad-inimesi-rahast-lagedaks>

Prokuratuur ei hakka Tallinna Sadama kai ehitust uurima. (2021). *Delfi*. Kasutatud 30.04.2023, <https://www.delfi.ee/artikkel/64911588/prokuratuur-ei-hakka-tallinna-sadama-kai-ehitust-uurima>

Purkait, S., Kumar De, S., Suar, D. (2014). *Information Management & Computer Security*. Vol 22(3). DOI: <https://doi.org/10.1108/IMCS-05-2013-0032>

Pärna, E. (2020). *VIDEO | Delfi reporter sai nõialt telefoni teel teada: teda vaevab "koroonabakteri" keskmine tase, raviks soovitati välja jalutama minna*. Delfi Ärileht. Kasutatud 09.04.2020, <https://arileht.delfi.ee/artikkel/89301513/video-delfi-reporter-sai-noialt-telefoni-teel-teada-teda-vaevab-koroonabakteri-keskmine-tase-raviks-soovitati-valja-jalutama-minna>

Randlo, T. (2020a). *Prokuratuur alustas tegevuse lõpetanud ühisrahastusplatvormi suhtes kriminaalmenetluse*. Delfi Ärileht. Kasutatud 09.04.2023, <https://arileht.delfi.ee/artikkel/88710093/prokuratuur-alustas-tegevuse-lopetanud-uhisrahastusplatvormi-suhtes-kriminaalmenetluse>

Randlo, T. (2020b). *Järjekordse Eesti platvormi osas tõstatus pettusekahtlus. Advokaat: raha liigutatakse välismaa firmadesse*. Delfi Ärileht. Kasutatud 09.04.2023, <https://arileht.delfi.ee/artikkel/90949171/jarjekordse-eesti-platvormi-osas-tostatus-pettusekahtlus-advokaat-raha-liigutatakse-valismaa-firmadesse>

Rebane-Mäe, L. (2020). *Võimaliku lotovõiduga peibutav võltsloto lehekülg meelitab jätkuvalt heauskseid eestlasi*. Delfi Ärileht. Kasutatud 09.04.2023, <https://arileht.delfi.ee/artikkel/90825577/voimaliku-lotovoiduga-peibutav-voltsloto-lehekulg-meelitab-jatkuvalt-heauskseid-eestlasi>

Riigiprokuratuur saatis kohtunik Kunmani süüasja kohtusse. (2011). *Delfi*. Kasutatud 09.04.2023, <https://www.delfi.ee/artikkel/46849288/riigiprokuratuur-saatis-kohtunik-kunmani-suuasja-kohtusse>

Sacco, V., F. (1995). *Media Constructions of Crime*. The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science, 539(1), 141–154. DOI: <https://doi.org/10.1177/0002716295539001011>

Sarv, M. (2020). *Regilaulude teema-analüüs: võimalusi ja väljakutseid*. METHIS. STUDIA HUMANIORA ESTONICA, nr 26. Digihumanitaaria erinumber (2020, sügis). DOI: <https://10.7592/methis.v21i26.16914>

Shi, F. (2020). Threat Spotlight: Coronavirus-related phishing. Barracuda. Kasutatud 17.05.2023, <https://blog.barracuda.com/2020/03/26/threat-spotlight-coronavirus-related-phishing/>

Simson, K. (2012). *Sulid tegid taaraautomaadist pooliku tellisega rahamasina*. Maaleht. Kasutatud 09.04.2012, <https://maaleht.delfi.ee/artikkel/65416964/sulid-tegid-taaraautomaadist-pooliku-tellisega-rahamasina>

Sommer, R. (2020). *Petukõnede laine jätkub. Alustati kolme juhtumi kriminaalmenetlusega*. Delfi Ärileht. Kasutatud 09.04.2023, <https://arileht.delfi.ee/artikkel/90610857/petukonede-laine-jatkub-alustati-kolme-juhtumi-kriminaalmenetlusega>

Spam email levels at 12-year low. (2015). *BBC*. Kasutatud 09.04.2023, <https://www.bbc.com/news/technology-33564016>

Surette, R. (2011). *Media, crime, and criminal justice* (4th ed.). Belmont, CA: Wadsworth.

Suvi, T. (2021). *Andrus Vaarik: paar aastat tagasi armusin kõrvuni, aga sellel ei olnud tulemit.* Anne & Stiil. Kasutatud 09.04.2023, <https://annestiil.delfi.ee/artikkel/94544027/andrus-vaarik-paar-aastat-tagasi-armusin-korvuni-aga-sellel-ei-olnud-tulemit>

Štšelina, I. (2022). *Covid-19 mõju kuritegevusele Viru Maakohtu teeninduspiirkonnas toime pandud kuritegude näitel.* Magistritöö. Tartu Ülikool, õigusteaduskond.

Talve, T. (2022). *Ettevõtted ja petuskeemid: kuidas vältida pettuse ohvriks langemist.* Ärilainel [Luminori podcast]. Kuulatud 11.04.2023, <https://arileht.delfi.ee/artikkel/120113932/kuula-saadet-arilainel-ettevotted-ja-petuskeemid-kuidas-valtida-pettuse-ohvriks-langemist>

Tapmised ja mõrvad. (2023). *Kuritegevus Eestis 2022. Justiitsministeerium.* Kasutatud 11.04.2023, <https://www.kriminaalpoliitika.ee/kuritegevus2022/tapmised-ja-morvad/>

Taylor, N. (2002). *Reporting of Crime against Small Retail Businesses.* Australian Institute of Criminology. Kasutatud 09.04.2023, <https://www.aic.gov.au/sites/default/files/2020-05/tandi242.pdf>

Teisest sambast raha välja võtmisel tuleb silmas pidada erinevaid tähtaegu. (2021). *ERR.* Kasutatud 09.05.2023, <https://www.err.ee/1228768/teisest-sambast-raha-valja-votmisel-tuleb-silmas-pidada-erinevaid-tahtaegu>

Titus, R. M., Heinzelmann, F., Boyle, J. M. (1995). *Victimization of Persons by Fraud.* Crime & Delinquency. Vol 41 (1). DOI: <https://doi.org/10.1177/0011128795041001004>

Top Scams of 2021. (2022). Kasutatud 09.04.2023, <https://fraud.org/wp-content/uploads/2022/01/2021-top-scams-report-final.pdf>

Truumees, K. (2022). *Tarbijapettuste ohvriks langemine ja seda mõjutavad tegurid.* Magistritöö. Tartu Ülikool, õigusteaduskond.

Tšetõrkin, I. (2011). *Hoidke end libamaakleri eest.* Maaleht. Kasutatud 09.04.2023, <https://maaleht.delfi.ee/artikkel/62521412/hoidke-end-libamaakleri-eest>

TÄISMAHUS: Reisikorraldusfirma Panda Travel tüssas jõhkralt kliente. (2012). *Eesti Ekspress*. Kasutatud 11.05.2023, <https://ekspress.delfi.ee/artikkel/64624724/taismahus-reisikorraldusfirma-panda-travel-tussas-johkralt-kliente>

Tööandjat petnud projektijuht astub kohtu ette. (2011). *Delfi*. Kasutatud 21.03.2023, <https://www.delfi.ee/artikkel/38543769/tooandjat-petnud-projektijuht-astub-kohtu-ette>

Types of scams. (i.a). *Scamwatch*. Kasutatud 31.03.2023, <https://www.scamwatch.gov.au/types-of-scams>

Valitsus kaalub pensionireformi eelnõu sidumist usaldusküsimusega. (2020). *Delfi*. Kasutatud 09.04.2023, <https://www.delfi.ee/artikkel/88704809/valitsus-kaalub-pensionireformi-eelnou-sidumist-usalduskusimusega>

Varavastased kuriteod. (2023). Kuritegevus Eestis 2022. *Justiitsministeerium*. Kasutatud 11.04.2023, <https://www.kriminaalpoliitika.ee/kuritegevus2022/varavastased-kuriteod/>

Vasli, K. (2020a). *Sulid pügavad eestlasi: lotovõiduhimus mees jäi ilma enam kui 19 000 eurost*. *Delfi Ärileht*. Kasutatud 09.04.2023, <https://arileht.delfi.ee/artikkel/90199469/sulid-pugavad-eestlasi-lotovoiduhimus-mees-jai-ilma-enam-kui-19-000-eurost>

Vasli, K. (2020b). *Kas „Kodutunde” Kristi on helde heategija või annetuste kulul ratsa rikkaks saanud jääkuninganna?* *Eesti Päevaleht*. Kasutatud 09.04.2023, <https://epl.delfi.ee/artikkel/90527169/kas-kodutunde-kristi-on-helde-heategija-voi-annetuste-kulul-ratsa-rikkaks-saanud-jaakuninganna>

Vasli, K. (2020c). *Netikelmid petsid heauskselt eakalt naiselt välja üle 37 000 euro*. *Delfi*. Kasutatud 16.04.2023, <https://www.delfi.ee/artikkel/90773293/netikelmid-petsid-heauskselt-eakalt-naiselt-valja-ule-37-000-euro>

Venekeelne internetiportaal pakub 16 000 euro eest Eesti kodakondsust (2011). *Eesti Päevaleht*. Kasutatud 09.04.2011, <https://epl.delfi.ee/artikkel/62648436/venekeelne-internetiportaal-pakub-16-000-euro-eest-eesti-kodakondsust>

Verte, V. (2023). *Küberkuritegevus*. Prokuratuuri aastaraamat 2022. Kasutatud 21.03.2023, <https://aastaraamat.prokuratuur.ee/prokuratuuri-aastaraamat-2022/kuberkuritegevus>

Whitty, M.T. (2020). *Is There a Scam for Everyone? Psychologically Profiling Cyberscam Victims*. *European Journal ON Criminal Policy and Research*. 26, pp 399–409. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10610-020-09458-z>

Värviprinteril valeraha teinud noormehed said tingimisi karistused. (2011). *Delfi*. Kasutatud 21.03.2023, <https://www.delfi.ee/artikkel/47459747/varviprinteril-valeraha-teinud-noormehed-said-tingimisi-karistused>

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Laura Annast,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose

„Kelmused Eesti meediapildis: perioodidel 2010-2013 ning 2019-2022 Delfis ilmunud artiklite analüüs“,

mille juhendaja on Kristjan Kikerpill, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 4.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Laura Annast

21.05.2023